

ÚNĚTICKÁ SÍDLIŠTNÍ JÁMA S LIDSKÝMI KOSTERNÍMI POZŮSTATKY NA CEZAVÁCH U BLUČINY

DIE ÚNĚTICER VORRATSGRUBE MIT MENSCHLICHEN SKELETTRESTEN AUF CEZAVY BEI BLUČINA

MILAN SALAŠ, MM Brno

Předloženo 1. dubna 1988

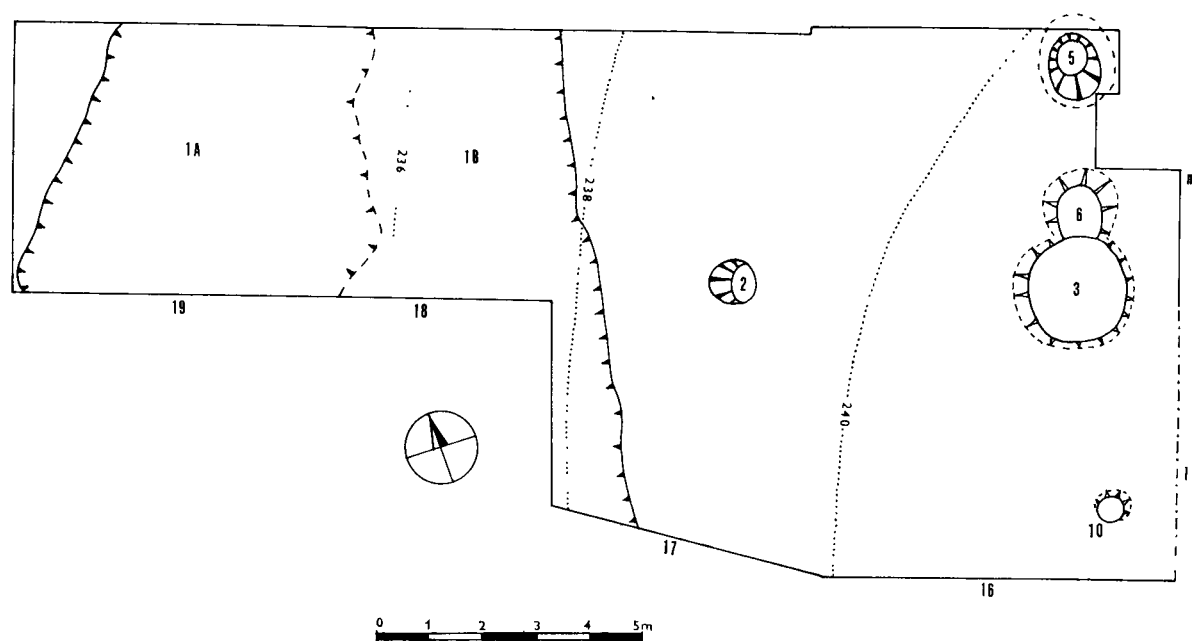
Bei der Erforschung der Höhenlokalität aus der Bronzezeit auf Cezavy bei Blučina (Bez. Brno—venkov) wurde im Jahre 1985 eine jungúněticer Vorratsgrube freigelegt (Objekt 5), die u.a. fragmentarische menschliche Skelettreste mit Zeichen von Gewaltanwendung enthielt, die von mindestens zwölf Individuen stammen. Zum Vergleich mit dieser Situation wurden die analogen Funde in Siedlungsgruben der Úněticer Kultur aus dem Gebiet Böhmens und Mährens (mindestens 144 menschliche Individuen aus mindestens 87 Objekten) gesammelt beurteilt. Nach den äußerlichen Merkmalen wurden die Menschenskelette in den Siedlungsgruben in vier Gruppen eingeteilt; diese lassen sich jedoch nicht mit der Interpretationsklassifikation identifizieren. Nur ganz allgemein können wir über Geheim- oder Notbestattungen, über geopfernte, ritual hingerichtete oder schuldige und bestrafte Personen Erwägungen anstellen, die Versuche einer Erklärung konkreter Situationen bleiben jedoch größtenteils Gegenstand der Polemik. Die Funde aus dem verfolgten Objekt auf Cezavy können als Überrest eines blutigen Opferrituals betrachtet werden. Die Zeichen von Gewaltanwendung an den menschlichen Gebeinen könnten vielleicht auch mit Anthropophagie zusammenhängen, das primäre Motiv einer derart totalen Destruktion der Skelette muß aber ein anderes gewesen sein.

V prvních dvou výkopových sezónách (1983—1984) obnoveného systematického výzkumu polykultur-ní návršní lokality v poloze Cezavy u Blučiny (okr. Brno-venkov) byla na západním svahu odkryta část věteřovského fortifikačního systému (Salaš 1986). Ještě v r. 1984 se započal zkoumat prostor přiléhající k vnitřní straně opevnění a během následujících kampaní 1985—1986 zde bylo na ploše 100 m² zachyceno mimo jiné také pět starobronzových sídlištních jam. S výjimkou objektu 2 se všechny ostatní nacházely ve vzdálenosti 8—9 m od vnitřní hrany věteřovského opevňovacího příkopu (obr. 1), s nímž by měl být současný pouze objekt 3. Objekty 2 a 10 se nepodařilo přesněji datovat a zbývající dvě jámy (obj. 5, 6) jsou únětické. Úkolem předloženého příspěvku je analýza materiálu a pokus o interpretaci náleзовé situace objektu 5, který byl odkryt v r. 1985 v severovýchodním rohu čtverce 16 m (Salaš 1987).

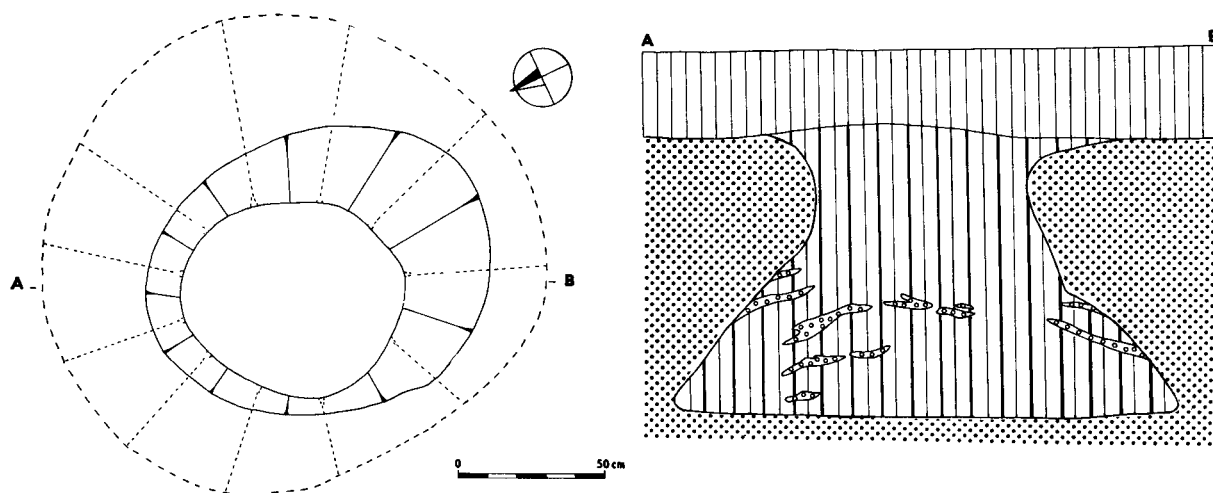
Jáma s mělce rozevřeným, misovitým oválným ústím (1,2 × 0,95 m) a zúženým hrdlem byla zapuštěna 0,95 m (relativní hloubka) do terciérního vápnitého jílu, kde její výrazně podsazené stěny ostře přecházely v ploché dno (obr. 2). Vyplňoval ji zásyp šedé až tmavošedé jílovité hlíny probarvené hrudkami žlutozeleného jílu, pouze ve spodní třetině jámy se nacházelo několik nesouvislých jílových vrstviček. Tvarem ani výplní nevybočuje z rámce běžných sídlištních jam. V ústí objektu ovšem zásyp nerespektoval zcela úroveň jílového podloží, mírně jej převyšoval a zasahoval tak vlastně do tmavošedé, nanejvýš 0,3 m mocné ornice. Tato okolnost, stejně jako dokonale zachovalý, nedestruovaný původní tvar jámy, svědčí o tom, že k jejímu zaplnění nedocházelo pozvolna, přirozenými splachy, nýbrž že musela být zaplněna v krátké době a intencionálně. To potvrzuje a dále specifikuje mimořádný a svým složením značně pestrý soubor nálezů z tohoto objektu. Již v hloubce 0,2—0,3 m pod úrovní povrchu se objevila výrazná koncentrace materiálu — zlomků lidských a zvířecích kostí, střepů a ojedinělých drobných kamenů. Nálezy se přitom nesoustředily jen v zásypu objektu, projevíly se již v ornici a vzhledem k mělkému uložení byly některé z původní pozice nad objektem rozvlečeny po svahu dolů až do vzdálenosti 0,5 m (obr. 3). Drtivá většina veškerého inventáře jámy se nacházela v jejím ústí a v hrdle, jinak zde však nevytvářela žádné pravidelné seskupení. Všechny kosti a části nádob ve velmi fragmentárním stavu byly jen volně, chaoticky rozptýleny v zásypu, provázeny kamennou štípanou industrií, schránkami malakofauny, hrudkami mazanice, zuhelnatělým obilím a uhlíčky (obr. 4). Kvantitativně chudší náleзовé spektrum poskytla spodní třetina jámy (rel. hl. 0,5—0,95 m), kde již zcela chyběly lidské kosti. Na samotném dně jámy byly zjištěny další artefakty — polovina kamenné podložky na drcení obilí, část kvarcitového valounu a zlomek plochého kostěného hrotu (obr. 5 : 16).

Při analýze materiálu se zaměříme nejdříve na keramiku, a tím i na datování objektu. Ze zásypu jámy, jakož i z přilehlého nadloží, pochází celkem 230 střepů ze starší doby bronzové a v hloubce do 0,4 m pod

povrchem bylo nalezeno i 10 střepů velatické fáze kultury středodunajských popelnicových polí, ty však s původní situací nesouvisí. Ze čtrnácti zlomků, rozptýlených v ústí a hrdle objektu, byla rekonstruována spodní část větší nádoby s nožkovitě odsazeným dnem, s nepravidelně drsněným povrchem a černě leštěnou, skupinami svislých rýh zdobenou výdutí (obr. 5 : 18). Další čtyři střepy přísluší velké míse s prohnutým vyhlazeným hrdlem, překlenutým páskovým uchem a s hrubě drsněným povrchem těla (obr. 5 : 20). Ostatní typologicky klasifikovatelné zlomky pocházejí z hrncovitých nádob (obr. 5 : 15), z kónických misek s jednoduchou rýhou pod okrajem (obr. 5 : 2–3, 11) či s okrajem neprofilovaným (obr. 5 : 4) a jedním zlomkem je zastoupena i kónická miska s okrajem vodorovně seříznutým, mírně ven zesíleným s náznakem jazykovitého rozšíření (obr. 5 : 1). Zbývající nálevkovitě až obloukovitě rozšířené okraje a zlomky těl (obr. 5 : 5–10, 12–14, 19) pocházejí z hrnců, amfor či džbánek. Většina střepového materiálu není vhodná k přesnějšímu datování, zastoupené tvary mís a hrnců se vyskytují jak v únětické kultuře, tak ve věteřovské skupině. Uvedený zlomek mísy s drobným jazykovitým výčnělkem vytaženým z okraje je sice příznačným věteřovským tvarem (Tihelka 1960, 50; Geisler - Stuchlíková 1986, 126), nález však pochází z ornice (hl. 0,2 m), takže jeho souvislost s vlastním objektem není spolehlivá. Jedinou chronologickou oporou mohou být zlomky s vhloubenou výzdobou, provedenou dvěma horizontálními rýhami na rozhraní hrdla a plecí, přerušeným plastickým výčnělkem (obr. 5 : 13), dále skupinami šikmých nebo svislých rýh (obr. 5 : 14, 18–19), které jsou patrně pozůstatkem třásňové výzdoby. V jednom případě je tělo nádoby zdobeno i složitějším motivem – kombinací rytých horizontálních, vertikálních i diagonálních rýh (obr. 5 : 12). Svazky rytých svislých i horizontálních linií na tělech nádob jsou běžným výzdobným prvkem únětické kultury (Stuchlík 1980, 20–21; 1981, 26), zatímco ve věteřovské skupině se samostatně prakticky neobjevují. Sdružené svislé rýhy na některých věteřovských střepech (např. Ondráček - Stuchlíková 1982, tab. 7 : 7, 28 : 29) jsou nejspíše součástí třásňového ornamentu, jehož aplikaci na věteřovské keramice (Tihelka 1953b, 50, 53, tab. XII : 5; 1960, 72, 107, obr. 41 : 6; Stuchlíková 1987, 12) lze považovat za výjimečnou únětickou reminiscenci. Ryté linie jsou na fragmentech těl nádob v objektu 5 poměrně časté (4,4%) a kombinace horizontálních, vertikálních a diagonálních svazků rýh (obr. 5 : 12), jakož i výzdoba plynule profilovaných plecí dvěma horizontálními rýhami přerušenými plastickým výčnělkem (obr. 5 : 13) se ve věteřovském prostředí zatím průkazně neobjevily. To vše tedy nasvědčuje zařazení objektu 5 do únětické kultury, a to pouze do jejího mladšího období, kdy poprvé dochází ke starobronzovému osídlování

Obr. 1. Blučina—Cezavy (o. Brno—venkov). Část plochy výzkumu v letech 1983–1986. — Abb. 1. Teil der Fläche der Forschung in den Jahren 1983–1986.

Obr. 2. Blučina—Cezavy (o. Brno—Venkov). Objekt 5/1985. — Abb. 2. Objekt 5/1985.

výšinných poloh na Moravě (Stuchlík 1985).¹ Tomuto datování by odpovídaly i poměrně úzké a dlouhé trásně (Stuchlík 1980, 21), i když jinak trásnová výzdoba není z hlediska vnitřní chronologie únětické kultury příliš citlivá. Nejčastější by měla být ve 2. a 3. fázi (Moucha 1963, 12, 55; Ondráček 1967a, 308–309), poměrně běžně se ovšem vyskytovala i na pohřebišti 4. fáze v Těšeticích (Lorencová - Beneš - Podborský 1987). Podobně u trásní na Cezavách (obr. 5 : 12; Salaš 1986, 510, obr. 4 : 4) a na Zelené hoře u Vyškova (Staňa 1986, 52) přichází v úvahu nejdříve její klasická fáze. Proto vedle možných rozdílů mezi funerální a sídlištní keramikou (Geislerová - Vitula 1985, 496) tu bude zřejmě třeba statisticky zohlednit i regionalitu typologického vývoje (cf. Tihelka 1953a, 259; Staňa 1986, 52).

Kamennou štípanou industrii tvoří soubor jedenácti artefaktů, z nichž nejpozoruhodnějším je 8,6 cm dlouhá čepel s hladkou patkou, jedním bokem tupým a druhým jemně strmě retušovaným (obr. 5 : 17), která pochází z rel. hloubky 0,35 m. Na retušovaném boku je dobře patrný výrazný lesklý křemičitý povlak, takže artefakt funkčně představuje pracovně značně exponovaný žňový nůž s rovnou řeznou plochou, vyrobený z místního rohovce typu Krumlovský les (Přichystal 1990) v duchu eneolitických tradic (cf. Beranová 1980, 30, 46). Ostatní kusy představují jen neretušované úštěpy, z toho čtyři jsou přepálené. V osmi případech je použit rohovec typu Krumlovský les; provenienčně tu pak není surovina, která by nemohla být místní (Přichystal 1990). Ze zbývajících kamenné industrie je třeba se zmínit o podložce na drcení obilí, která je podle určení A. Přichystala vyrobena z permokarbonského slepence, pocházejícího nejspíše z jižní části Boskovické brázdy (rosicko-oslavanský úsek). Žádný jiný bližší výskyt není znám. V tomto případě musela tedy surovina být na Cezavy transportována ze vzdálenosti nejméně 25–30 km.

Pětatřicet nalezených kusů mazanice představuje menší až drobné, většinou amorfní a slabě vypálené zlomky. Na sedmi jsou patrné stopy po lícování, 11 kusů vykazuje negativní otisky proutí s $\varnothing$ 2–14 mm a jen dva negativy pocházejí od silnějších prutů ($\varnothing$ 25–30 mm). V hliněné mase jednoho zlomku se dochovaly i otisky listu lísky obecné (*Corylus avellana*) a patrně dubu (*Quercus robur*).

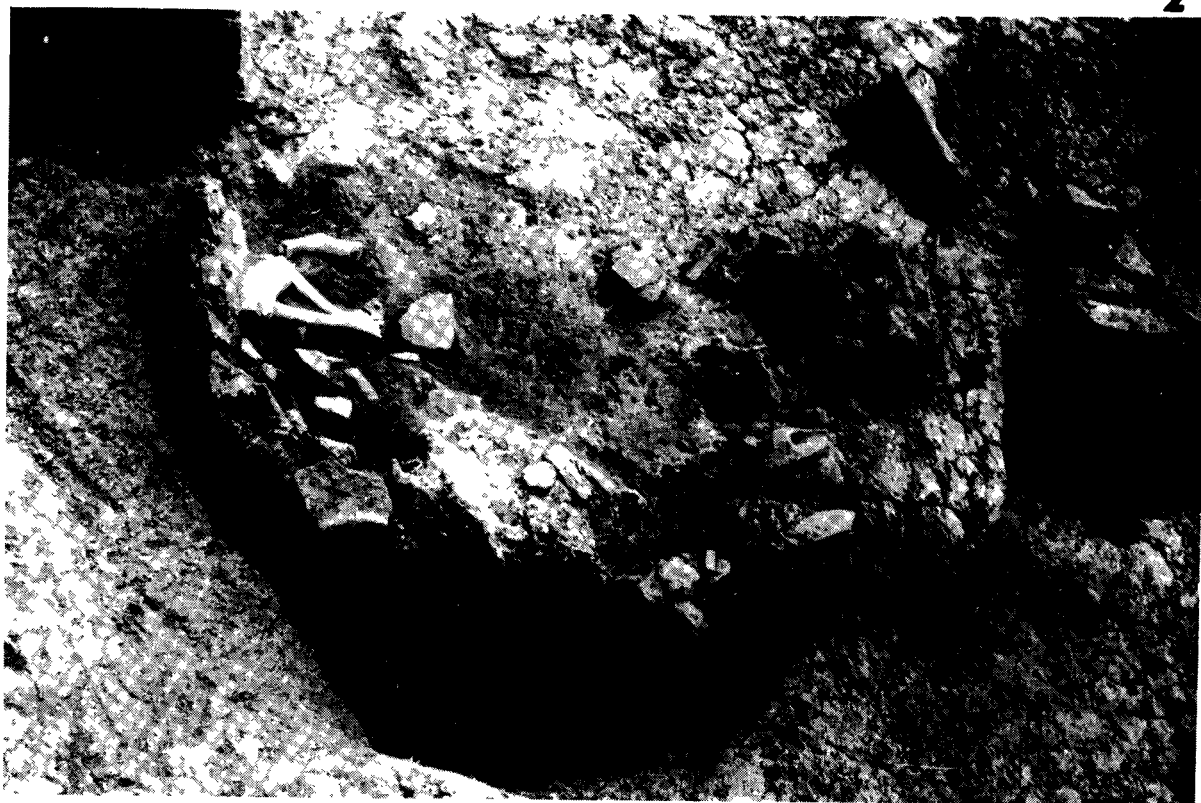
Vzhledem k závažnosti nálezové situace byla zhruba polovina zásypu jámy proplavena, čímž se podařilo získat 291 zuhelnatělých semen polních plodin a plevelů, 73 schránek měkkýšů a také větší množství volně rozptýlených uhlíků. Rozbory těchto nálezů (Flasar 1990; Kühn 1987; Opravil 1990) představují cenný přínos k rekonstrukci přírodního prostředí na Cezavách ve starší době bronzové. Potvrzuje se, že lokalita se nacházela nad meandrujícími vodotečemi (Svratka, Litava) s močálovitými břehy v inundační nivě, kde byly ke konzumaci sbírány některé druhy vodních a mokřadních měkkýšů (cf. Flasar 1990); jiným

1. Po odevzdání rukopisu obdržel autor výsledek radiokarbonového datování, provedeného ze zvířecích kostí objektu 5 (Bln—3754 : 3770 ± 70 BP, 1890–1680 BC). K dispozici jsou i srovnávací C—14 data z věteřovského opevňovací příkopu na Cezavách (Bln—2987: 3310 ± 60 bp, 1370–1300 bc, 1680–1595 BC; Bln—2988: 3270 ± 70 bp, 1390–1250 bc, 1700–1550 BC), jež dobře korespondují s datem z věteřovského sídliště ve Velkých Pavlovicích: 1380 ± 60 bc, 1755–1620 BC (Quitta in litt. 13. 8. 1984; kalibrace podle Clark 1975, 264, Tab. 8, poločas rozpadu u všech vzorků 5568). Výše získané hodnoty z o.j. 5 nasvědčují tedy skutečně mladší únětické kultuře.

1

2

Obr. 3. Blučina—Cezavy (o. Brno—venkov). Kumulace nálezů na bázi ornice a na úrovni jílového podloží (absol. hl. 0,2—0,3 m) v severovýchodním rohu čtverce 16 m nad objektem 5/1985. 1 — od JZ, 2 — od SSV. — Abb. 3. Kumulation von Funden auf der Basis der Humusschicht und auf dem Niveau der Lössunterlage (absol. Tiefe 0,2—0,3 m) im nordöstlichen Eck des Quadrats 16 m über dem Objekt 5/1985. 1 — von SW, 2 — von NNO.

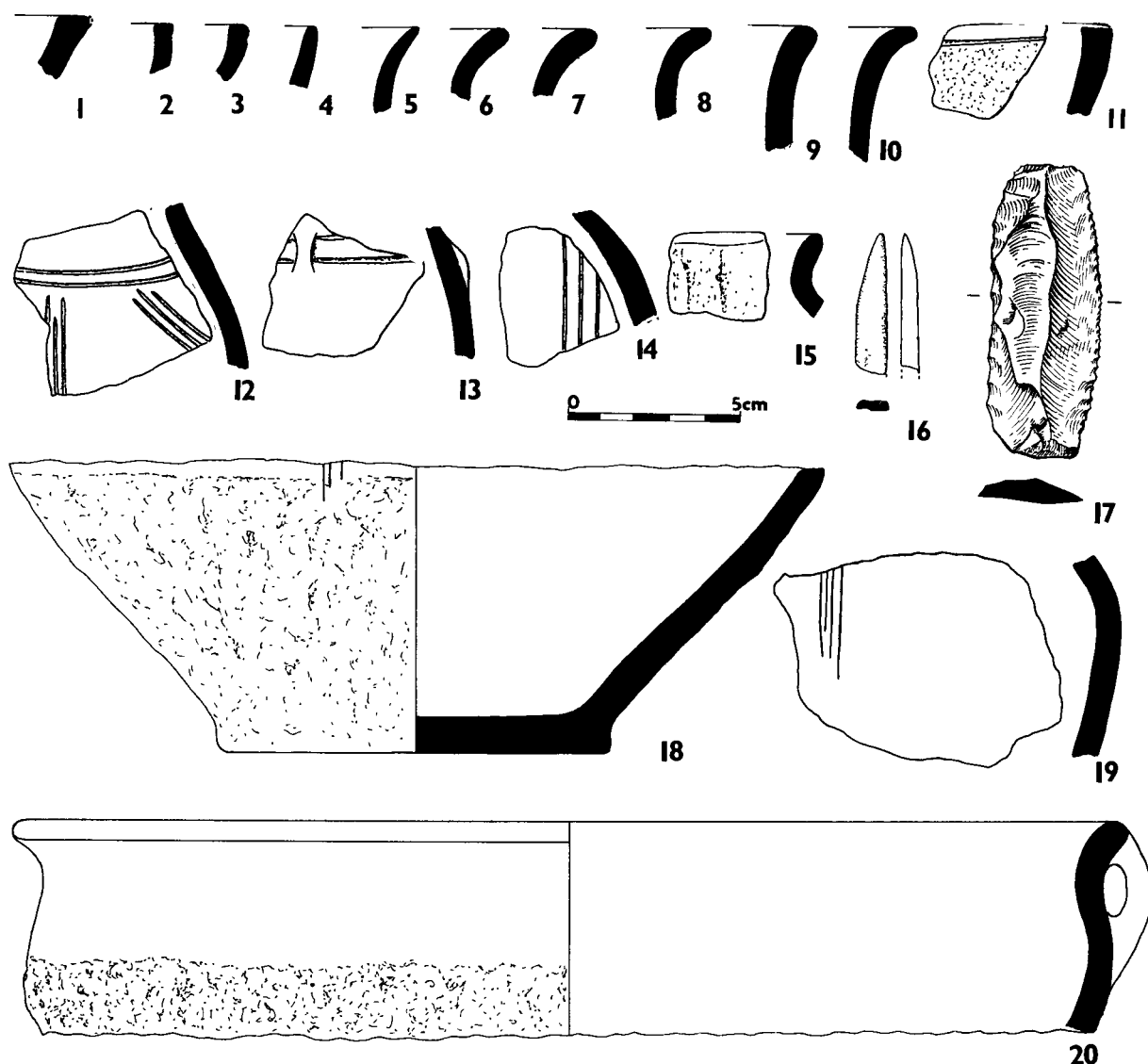

1

2

Obr. 4. Blučina—Cezavy (o. Brno—venkov). 1 — zásyp objektu 5/1985 na úrovni jílovitého podloží (od JZ), 2 — nálezová situace ve východní části objektu 5/1985 (rel. hl. 0,5 m). — Abb. 4. 1 — Zuschüttung des Objekts 5/1985 auf dem Niveau der Lößunterlage (von SW), 2 — Fundsituation im Ostteil des Objekts 5/1985 (rel. Tiefe 0,5 m).

Obr. 5. Blučina—Cezavy (o. Brno—venkov). Výběr nálezů z objektu 5/1985: 1—15, 18—20 keramika, 16 — kostěný hrot, 17 — silicitová čepel. — Abb. 5. Auswahl von Funden aus dem Objekt 5/1985: 1—15, 18—20 Keramik, 16 — beinerne Spitze, 17 — silizierte Klinge.

jejich zdrojem mohlo být jezírko v sedle mezi návrším Cezavy a výšinou Výhonem (Melichárek 1929, 4). Vlastní lokalita byla nesouvisle porostlá teplomilnými křovinami, ojediněle se tu mohl objevit i listnatý strom, nejspíše dub. Ten pak byl hlavním druhem stromového patra v nivě, na svazích a temeni Výhonu, provázen jilmem habrolistým, jilmem vazem, bukem lesním a některými javorý. Kromě vlastního druhového rozboru uhlíků (Opravil 1990) je důležité i zjištění, že až na ojedinělé výjimky několika větších zlomků z dubové kulatiny ($\varnothing$ 10–20 cm) pochází veškerý materiál jen z proutí a větviček (Opravil in litt. 15. 4. 1987).

V analyzovaném souboru zuhelnatělých semen (Kühn 1987) naprosto dominuje pšenice dvojrznka (*Triticum dicoccon*, 264 obilek), 3 obilky byly určeny jako pšenice jednozrnka (*Triticum monococcum*) a 2–3 obilky asi jako pšenice špalda (*Triticum spelta*). Jednou obilkou jsou zastoupeny ječmen dvojrzný (*Hordeum vulgare* conv. *distichon*) a žito seté (*Secale cereale*). Nejméně dvěma zlomky semen je doložen i bob (*Vicia faba*), který je z Cezav uváděn již ze starších nálezů v souvislosti s velatickým osídlením (Tempír - Vodák 1959, 133–135). Semena z únětického objektu 5 jsou dosud nejstarším spolehlivým dokladem bobu v Evropě na sever od Alp, kde se bob jako samostatná plodina začal pěstovat až v době popelnicových polí (Jäger 1987). Ze zjištěných plevelů je třeba zde uvést semeno rohatce růžkatého (*Glaucium corniculatum*), který je velmi teplomilnou rostlinou a byl také prokázán v únětické obilní jámě z nedalekých Šlapanic

(Kühn 1978). Tyto nálezy, jakož i rozboru uhlíků a malakofauny z Cezav, jednoznačně prokazují, že ve starší době bronzové musely přinejmenším v regionu Zlatého potoka a dolních toků Řičky a Litavy panovat oproti dnešní situaci teplejší klimatické poměry.

Nejpočetnějším druhem nálezu z objektu 5 je antropologický materiál, čítající na 700 zlomků. Podle rozboru J. Jelínka (1990) pocházejí kosti minimálně ze dvanácti jedinců, jedenácti dětí a jednoho dospělého. Ani jediná lidská kost však nebyla celá. Soubor představuje tříšť fragmentů, kde mnohé zlomky nesou (a to i na lomových plochách) stopy opálení nebo jsou úplně přepáleny. Na některých zlomcích dolních čelistí a dlouhých kostí byly zjištěny krátké ostré řezy a prokázány jsou i jiné násilné zásahy (Jelínek 1990). U osmi fragmentů očí dětských jedinců jsou patrná orbitální cribra, jež jsou projevem faktorů, vyvolávajících anemické stavy, mohou být tedy např. důsledkem nedostatečné výživy nebo důsledkem konzumace kozího mléka (Grimm 1981, 453; Smrčka - Horn - Salaš - Loosová 1988). Rozsáhlejším souborem jsou rovněž zvířecí kosti, které podle zpracování L. Seitla (1987) pocházejí většinou z tura domácího (*Bos taurus* – 5 jedinců) a ovce nebo kozy (*Ovis seu Capra*, 4 jedinci). Ojediněle byla prokázána i kost prasete domácího (*Sus scrofa*) a blíže neklasifikovatelná ptačí kost (*Aves*). Věkově jsou tu jen dospělé kusy, aniž by převažovali starší či mladší jedinci. Zvířecí kosti se vyznačují značnou fragmentárností se stopami opálení, které se objevily i na původních lomech. Některé lomové plochy mají analogicky k antropologickému materiálu (Jelínek 1990) charakter spirálních fraktur a prokázány byly i stopy ohryzávání od psů. Pouze ve spodní části jámy (rel. hl. 0,50–0,95 m) bylo nalezeno relativně více nepoškozených zvířecích kostí (poměr celých a rozbitých kostí v horní části 1 : 100, ve spodní 1 : 1) a až na dvě nepatrné výjimky zde chyběly stopy opálení.

Sídlištní objekt 5 z Blučiny-Cezav představuje jeden z prvků archeologické množiny lidských kosterných pozůstatků na sídlištních, kde je lze sledovat v širokém časovém záběru od neolitu až po dobu hradištní. Komplexnější řešení celého jevu by samozřejmě vyžadovalo hlubší analýzu, heuristicky vycházející z vyčerpávajícího souboru přinejmenším starobronzových nálezů na teritoriu únětické kultury, případně i větším. To sice není cílem tohoto příspěvku, nicméně i zde bude objektivní zhodnocení a případná interpretace objektu 5 z Cezav vyžadovat zevrubnější srovnání s dosud známými analogickými situacemi z Čech a z Moravy. Následující svod nálezů nelze v žádném případě považovat za úplný soupis lidských koster a kostí na únětických sídlištních v této oblasti. Shromážděny byly jen nálezy publikačně podchycené, což platí zejména pro Čechy. S ohledem na situaci v Blučíně tu pak nejsou zahrnuty povrchové nálezy a nálezy ze sídlištních vrstev, dále lidské skelety z takových objektů, kde nálezový kontext nasvědčuje základové oběti nebo kde pohřby mohly být součástí sakrální stavby (cf. Pleinerová 1966b, 44; 1967, 659–660; 1982; Hásek 1984, 23). Posléze jsou eliminovány v podstatě izolované lidské lebky a ojedinělé kosti v sídlištních jámách, což bylo sice z praktického důvodu nezbytné (soupis by se neúměrně rozrostl), metodicky však takový krok není zcela správný, takže při celkové klasifikaci bude nutno přihlídnout i k některým nálezům tohoto druhu. Časově pak sledujeme celé období únětické kultury (včetně její protoúnětické fáze) a zahrnuty jsou i pozdně únětické nálezy z Čech, které odpovídají již věteřovsko-maďarovskému horizontu. Periodizačně je rozlišován pouze starší a mladší vývojový úsek únětické kultury, v Čechách podle V. Mouchy (1963), na Moravě podle J. Ondráčka (1964, 185–213). Číslování lokalit odpovídá číslům na mapě (obr. 6).

1. Blažim (okr. Louny)

Nejméně ze dvou sídlištních jam je uváděno pět jedinců, na skeletech původní stopy násilných zásahů (roztříštění, ořezávání). Mladší únětická kultura – dále jen ÚK (Pleinerová 1966a, 390).

2. Blšany (okr. Louny)

a) Na dně zásobní jámy (hrob I/1950 – pohřeb 26, hl. 90 cm) skelet muže (30–35 let) ve skrčené poloze na pravém boku, JZ–SV. Trup přetočen na břicho, takže pravá ruka byla skrčena pod tělem. Kolem skeletu čtyři kusy mazanice, u nohou drtidlo, další drtidla nebo neopracované kameny v horní části jámy. Ze střepů v zásypu rekonstruovány dvě nádoby.

b) 10–15 cm nade dnem sídlištní jámy (hrob II/1950 –

pohřeb 27) v silně skrčené poloze na pravém boku skelet asi sedmiletého dítěte, JJZ–SSV. Pod lebkou zvířecí kost, kolem skeletu mazanice a drtidla, při Z straně jámy válcovité závaží, v protilehlé části miska s vyrytým křížkem na dně. Starší ÚK (Plesl 1954; Pleinerová 1960, 492–493, 523–524).

3. Blučina (okr. Brno-venkov), Cezavy

a) 33 cm nade dnem zásobní jámy (obj. 6/1957, hl. 175 cm) v silně skrčené poloze kostra 7–8 letého dítěte, J–S. Pod skeletem zvířecí páteř, opodál další zvířecí kost a kousky mazanice, v zásypu nad skeletem zvířecí lopatka a zvířecí čelisti, bronzová jehlice a sedm rekonstruovaných nádob, z dalších jen střepy. Mladší ÚK (Tihelka 1960, 37, obr. 5; 1962, 43–44).

b) Při JZ okraji hrdla sídlištní jámy (obj. 1/1958, abs. hl. 300 cm) ve skrčené poloze dětský skelet (SZ—JV) s únětickým hrnkem u hlavy. Ze zásypu jámy bronzová dýčka, zlomek věteřovského (?) šálku, kančí kel a hliněný přeslen. Mladší ÚK (*Tihelka* 1962, 46).

c) objekt 5/1985.

4. Blučina (okr. Brno-venkov), Konopné zahrádky

V mělké mísovité jámě v různých polohách (přes sebe, s vyvrácenou hlavou apod.) a s různou orientací 6 jedinců — 2 ženy (30—50 let), mladší muž a 3 děti (2—5 let). Bez nálezů, nejspíše součást místního únětického sídliště (*Stuchlíková - Stuchlík - Stloukal* 1985, 58).

5. Branišovice (okr. Znojmo)

V porušené sídlištní jámě na střepch kostra starší ženy s jantarovým závěskem, dvěma přesleny a hrnkem (NZ č. j. 1196/46, archiv AÚ ČSAV Brno; *Stuchlík* 1969, 17).

6. Brno - Černá Pole (okr. Brno-město)

a) Ve spodní části zásobní jámy (obj. 28, rel. hl. 115 cm) ležely ve skrčené poloze nad sebou dva skelety, muž a žena (oba 40—45 let). Spodní kostra na levém boku S—J, horní na pravém J—S, není však zřejmé, který ze skeletů patřil muži a který ženě. V zásypu nad kostrami střepy, zvířecí kosti, malakofauna, zlomky mazanice, v hrdle jámy dvě válcovitá závaží (*Tihelka - Hank* 1949, 150; *Pavelčík* 1949, 158—159).

b) Ve spodní části zásobní jámy (obj. 31, rel. hl. 125 cm) ve skrčené poloze nad sebou skelet muže a ženy (oba 40 až 45 let), spodní skelet Z—V, horní na pravém boku S—J. U kolenou horní kostry hrnek a střepy, na pravé straně lebky kostěná jehlice. Ze zásypu jámy střepy, štipaná industrie, mazanice, dvě šídla a kost se zářezy (*Tihelka - Hank* 1949, 151—152; *Pavelčík* 1949, 159—160).

c) Ve spodní části zásobní jámy (obj. 32, rel. hl. 165 cm) ve skrčené poloze nad sebou dva dětské skelety (8—9 a 12—15 let) s různou orientací (patrně V—Z a SZ—JV). Kolem skeletů v zásypu střepy, parohové dlátka, zlomky mazanice a malakofauna (*Tihelka - Hank* 1949, 152; *Pavelčík* 1949, 160—161).

d) V zásobní jámě (obj. 35) skelet dospělého jedince s trupem na zádech, hlavou k S a obličejem k J. Spodní část skeletu zničena, lebka uložena na lebce psiho skeletu. V úrovni lidské kostry ve vzdálenosti 80 cm únětický šálek, z jámy kostěná jehlice, kostěná šídla a střepy (*Tihelka - Hank* 1966).

e) V sídlištní jámě (obj. 42) ve skrčené poloze nad sebou dva skelety (*Tihelka - Hank* 1966).

f) V dochované části zahloubeného objektu (hrob? 1) skelet ženy (30—40 let) uložený trupem na břiše (JJV—SSZ) s jednou nohou nataženou, druhou skrčenou na levou stranu. Humerus pravé ruky pod hrudí. U lebky tři záušnice z dvojitého drátu, na lebce zlomek kostěné jehlice. Starší ÚK (*Tihelka - Hank* 1949, 150, 157; *Pavelčík* 1949, 158; *Tihelka* 1953a, 240).

7. Brno-Židenice (okr. Brno-město)

Na dně téměř zničené zásobní jámy (obj. 2, rel. hl. 70 cm) skelet muže (40—50 let) uloženého trupem na břiše s pravou rukou skrčenou pod tělem, nohy silně skrčené na pravou stranu, JV—SZ. Na koleni pravé nohy část valounu,

u rukou pět kusů štipané industrie, ze zásypu množství střepů, původně mohly být dvě nádoby celé. Mladší ÚK (*Dočkalová - Salaš - Smrčka* 1987).

8. Březno (okr. Louny)

V sídlištní jámě (obj. 219) „pohřeb“ asi dvouletého dítěte. Mladší ÚK (*Pleinerová* 1966a, 370; 1966b; 44; 1967, 659).

9. Cerhýnky (okr. Kolín)

V sídlištní jámě ve skrčené poloze na pravém boku na sobě dva jedinci, muž a žena, hlavou k J a obličejem k V. V zásypu několik střepů (*Dvořák* 1927, 361).

10. Dobšice (okr. Znojmo)

V zásobní jámě nade dnem ve skrčené poloze skelet juvenilního jedince (*Geisler - Kovárník* 1983, 75).

11. Dobroměřice (okr. Louny)

Ve třech sídlištních jámách (obj. 22, 71, 104) na dně lidské skelety, v jednom případě s milodarem — koflíkem (*Koutecký* 1973, 24).

12. Hlízov (okr. Kutná Hora)

Na dně zahloubeného objektu (4,8 × 3,3 m, hl. 1,7 m) ve skrčené poloze na pravém boku (Z—V, obličej k J) sedm jedinců: v S části mladá žena a pětileté dítě, v JV části starší muž, žena a šestileté dítě a v SV části dvě děti (10—14 let). Podle stěn objektu rozestavěno 21 nádob, při ohništi 6 závaží, závažíčko a část jeleního parohu. Mladší ÚK (*Dvořák* 1927, 353—355).

13. Hrušky (okr. Vyškov)

V zásobní jámě (rel. hl. 91 cm) 12 cm nade dnem skelet zcela zničený výkopem jámy pro sloup. Mladší ÚK (NZ č. j. 1711/45, archiv AÚ ČSAV Brno; *Stuchlík* 1969, 59).

14. Hrušov (okr. Mladá Boleslav)

V kamenném závalu zapuštěném do spraše (obj. 7) lidské a zvířecí kosti s četnými uhlíky, klasifikace objektu neobjasněna (hrob? sídlištní jáma?). V převaze zastoupené lidské kosti vykazují stopy násilných zásahů (rozbíjení, rozlamování), není však známo, zda pocházejí z jednoho či z více jedinců. Drobné únětické střepy neumožňovaly bližší dataci (*Rataj* 1958, 307; *Chochol* 1958, 309).

15. Klučov (okr. Kolín)

Na dně zásobní jámy (obj. 2, rel. hl. 63 cm) ve skrčené poloze na pravém boku dvě děti (10 a 15 let), první JZ—SV s obličejem k V, druhé Z—V s obličejem k J. Ze zásypu jámy střepy, malakofauna, zvířecí kosti, uhlíčky. Mladší ÚK (*Kudrnáč* 1955, 590—591).

16. Kolín

Na dně zásobní jámy (hl. 170 cm) na pravém boku šest jedinců (J—S, obličejem k V), tři muži a tři ženy, lebka jedné z žen spočívala na rulovém kameni. Ze zásypu kolem skeletů blíže nedatované únětické střepy (*Dvořák* 1932, 13).

17. Lovčice (okr. Hodonín)

a) V sídlištní jámě na boku lidský skelet, před ním kosti selete a hrníček.

b) V sídlištní jámě nznak uložený jedinec (Z—V), kolem něj silicitové úštěpy a silicitový nožík, břidlicový brousek, miska a bronzový artefakt (spona?).

c) V sídlištní jámě kromě zvířecích kostí dva lidské femury a jedna kost loketní (Červinka 1902, 184; Stuchlík 1969, 92).

18. Lovčičky (okr. Vyškov)

a) V zásobní jámě (obj. CLXXX, hrob 5/1967, hl. 96 cm) v JZ části na dně uloženi tři jedinci: první ve skrčené poloze na pravém boku hlavou k SZ a obličejem k JZ, druhý ve skrčené poloze na levém boku hlavou k JJV a obličejem k Z s tělem pod dolními končetinami prvního skeletu, třetí jedinec ve skrčené poloze na boku hlavou k JJV. Za lebkami druhého a třetího skeletu dvě zvířecí lopatky, jinak jen ojedinělé zvířecí kosti a drobné únětické střepey. Celá lokalita datována do předklasické fáze ÚK (Říhovský 1968, 50; NZ č. j. 2440/69, archiv AÚ ČSAV Brno; Stuchlík 1969, 93).

b) V zásobní jámě (obj. CXLIX/1967) na dně skelet v silně skrčené poloze (SZZ—JV, obličejem k SSV) s koleny přitaženými až k hrudníku, trup na břichu, levá ruka skrčena pod hrudníkem. Pod mandibulou kostěné korálky, nad skeletem v zásypu jámy velké zvířecí kosti, dva dobytčí rohy a několik obratlů (Říhovský, NZ č. j. 2440/69, 11—12).

c) V mísovité jamce (hrob 4, Ø 78 cm, rel. hl. 16 cm) na dně v silně skrčené poloze na pravém boku skelet dítěte s hlavou k Z a obličejem k V. V zásypu jen dva drobné střepey; únětická kultura? (Říhovský, NZ č. j. 2440/69, 21—22).

d) Na dně zásobní jámy (obj. LXXXVIII/1965, rel. hl. 95 cm) dětská kostra hrudníkem přetočená na břicho, levá paže skrčena pod tělem, dolní končetiny silně skrčeny na levou stranu. Ze zásypu jámy jen několik střepey a zvířecích kostí (Říhovský, NZ č. j. 483/67, archiv AÚ ČSAV Brno).

19. Marefy (okr. Vyškov)

Na dně(?) sídlištní jámy (hl. 65 cm) při její Z stěně ve skrčené poloze na levém boku dospělý jedinec hlavou k Z, obličejem k S. Z dalších individuí při J až V obvodu jámy tři lebky a uprostřed několik dislokovaných, izolovaných lidských kostí. Kolem antropologického materiálu porůznu rozestavěno pět únětických nádob, střepey, zlomek bronzového drátu, bronzové tyčinky, dále silicitová šipka a část kamenného brousku. Starší ÚK (Chleborád 1928, 20—21).

20. Mcely (okr. Nymburk)

a) Uprostřed sídlištní jámy (obj. I-1/1966, max. hl. 38 cm) na dně v mírně skrčené poloze na pravém boku (JJV—SSZ, obličej k V) částečně ohořelá neúplná kostra muže ve věku 40—45 let, na skeletu četné násilné zásahy. V jámě množství kusů mazanice (část patrně z hliněného pekáče), několik částí nádob, části drtičů a drtidel, část pískovcového brousku. Mladší ÚK (Liška 1971; Chochol 1971a).

b) V sídlištní jámě „pohřeb“ nejméně dvou jedinců (Liška 1969).

21. Náklo (okr. Olomouc)

V zásobní jámě (hl. 120 cm) v silně skrčené poloze na pravém boku (V—Z) kostra muže, u jehož levé klíční kosti

byl bronzový drát, u lebky nádobka se dvěma ouškami a dvěma výčnělkami. Pod touto kosterou se nacházela druhá na zádech (J—S), jejíž kosti ležely nepravidelně, dolní končetiny úplně chyběly, na kostech stopy opálení? („kosti setlé a jakoby ohněm porušené“). V popelovitém zásypu kolem skeletů uhliky. Datování neověřeno, patrně únětická kultura (Fišara 1900).

22. Němčany (okr. Vyškov)

V sídlištní jámě skelet 160 cm vysoké ženy s lebkou uloženou na spánku, čelisti a ulna zbarveny zelenou patinou. Vedle kostry zlomek šperku z dvojitého drátu a několik střepey (NZ č. j. 1961/60, archiv AÚ ČSAV Brno; Červinka 1902, 185; Stuchlík 1969, 117).

23. Němčice nad Hanou (okr. Prostějov)

V několika jámách, prokopaných A. Teličkou, se nacházely hromadné „pohřby“. Starší ÚK (Červinka 1926, 24; Stuchlík 1969, 118).

24. Pavlov (okr. Břeclav)

V sídlištní jámě (výzkum 1983) odhozený lidský skelet. Starší ÚK (Geisler - Peška - Rakovský 1985, 111).

25. Plotiště nad Labem (okr. Hradec Králové)

V r. 1957 prozkoumána zásobní jáma se skrčeným lidským skeletem. Mladší ÚK (Justová 1968, 206).

26. Pohořelice (okr. Břeclav)

V zásobní jámě vedle střepey, zvířecích kostí a uhliků i recentně poškozený skelet muže uloženého 30 cm nade dnem na levém boku obličejem k S (Z—V), za hlavou a zády tři nádoby. Mladší ÚK (Schirmeisen 1929, 6—8; Stuchlík 1969, 135).

27. Praha 1-Hradčany

Při výzkumu v r. 1972 v Lumbeho zahradě zjištěny ve dvou sídlištních jámách „pohřby“ skrčených jedinců (Smetánka 1975).

28. Praha 6-Bubeneč

V sídlištní jámě tři lidské skelety, dospělý a dvě děti (Fridrichová 1973).

29. Praha 6-Lysolaje

V sídlištní jámě ohniště a lidský skelet — „pohřeb“ (Justová 1968, 154).

30. Praha 8-Libeň

V sídlištní jámě na břiše uložená lidská kostra (Justová 1968, 225).

31. Praha 10-Zahradní Město

Na dně zásobní jámy (obj. 1/1964, absol. hl. 117 cm) dva skelety — mužský (40—50 let, předčasně neodoborně vyvednutý, S—J?) a dětský (2,5 roku), uložený na zádech (JZ—SV) s končetinami přitaženými k tělu. Z jámy střepey, zvířecí kosti, malakofauna, zlomek silicitové čepelky. Mladší, resp. pozdní ÚK (Fridrichová 1971).

32. Prasklice (okr. Kroměříž)

Patrně nade dnem zásobní jámy (hl. 180 cm), z větší části

zničené, uloženi tři jedinci, dva dospělí a dítě, poblíž části nádoby a střepe. Na dně objektu 3–5 cm mocná vrstvička zuhelnatělého obilí. Starší ÚK (*Ludikovský 1960*).

33. Příbice (okr. Břeclav)

15 cm nade dnem zásobní jámy (rel. hl. 70 cm) při J okraji v silně skrčené poloze skelet ženy (30–40 let) hlavou k J a obličejem k Z. Trup přetočen na břicho, takže levá ruka byla skrčena pod hrudí. Na páteři skeletu patologické změny. U rukou část větší nádoby, ze zásypu pak střepe, malakofauna a silicitový uštěp. Starší ÚK (*Ondráček 1971; Stloukal - Vyhnanek 1975*).

34. Rajhrad (okr. Brno-venkov)

a) Na dně sídlištní jámy (hl. 6 m) v nerituálních polohách pět lidských jedinců: jednoleté dítě v natažené poloze na zádech (J–S), 8–10 leté dítě v natažené poloze na břichu s osou skeletu (V–Z) v oblouku podle stěny jámy, dítě v mírně, nepravidelně pokrčené poloze na levém boku s rukama mírně pokrčenými až téměř nataženými před tělem (V–Z), žena na břichu v natažené poloze (J–S, obličejem k Z) s rukama podél těla, muž v natažené poloze na břichu se vzpaženými a pokrčenými rukama (Z–V), lebka uložena odděleně vedle těla v úrovni bederních obratlů. Ve společném horizontu s lidskými skelety nalezena dále kostra selete a lastury, ze zásypu jámy kamenná sekerka, kamenná plotýnka s otvorem a dvěma žlábků a keramická mísa. Patrně únětická kultura (*Wankel 1873, 81–83; Stuchlíková - Stuchlík - Stloukal 1985, 58*).

b) Na dně zásobní jámy (absol. hl. 135 cm) na pravém boku skrčený skelet (V–Z, obličej k S) s náhrdelníkem z ulit kelnatky a korálků ze skelné pasty na krku. Z jámy střepe, kamenná broušená sekerka, malakofauna. Mladší ÚK (*Peškař 1958*).

35. Roztoky (okr. Praha-západ)

V sídlištní jámě lidský skelet ve skrčené poloze. Proto-únětické období? (*Kuna 1984*).

36. Sobůlky (okr. Hodonín)

a) V sídlištní jámě lidské a zvířecí kosti, střepe i celé nádoby, 8 jehlanovitých závaží, 2 kostěné jehlice a bronzové „závitky“.

b) V zahloubeném objektu lidská lebka, tři žebra a klíční kosti, střepe, zvířecí kosti a bronzové „závitky“ (*Tihelka, NZ č. j. 1117/51, archiv AÚ ČSAV Brno; Stuchlík 1969, 156*).

37. Sokolnice (okr. Brno-venkov)

Ze zničené sídlištní jámy střepe a lastury, 4 zvířecí kosti a 19 zlomků lidských kostí, z nichž dva byly opáleny (*Staňa, NZ č. j. 1890/55, archiv AÚ ČSAV Brno; Ondráček 1960, 29*).

38. Svatobořice (okr. Hodonín)

Na dně sídlištní jámy (hl. 150 cm) skelet v nepravidelně skrčené poloze (JZ–SV) s levou rukou podle těla a pravou odtaženou, v lokti mírně pokrčenou. U zubů bronzová jehlice, celý skelet překryt částmi většinou přepálených nádob (*Šikulová 1963–1964*).

39. Šatov (okr. Znojmo)

a) V zásobní jámě (absol. hl. 180 cm) 80 cm nade dnem skelet v silně skrčené poloze na pravém boku (V–Z). Ze zásypu jen střepe (*Král, NZ č. j. 1251/54, archiv AÚ ČSAV Brno*).

b) V zásobní jámě (obj. I-7/1962) skelet v natažené poloze na břichu, osa skeletu stočena do oblouku.

c) V zásobní jámě (obj. III-44/1962) dislokované zbytky skeletu. Mladší (?) ÚK (*Vildomec, NZ č. j. 18/67, archiv AÚ ČSAV Brno*).

40. Šlapanice (okr. Brno-venkov)

a) Na dně zásobní jámy (obj. 1/1974) v natažené poloze na zádech (V–Z) skelet dospělého jedince, pravá noha skrčená.

b) V zásobní jámě (obj. 5/1974) na dně kostra dítěte s trupem na zádech a nohama skrčenými na pravou stranu.

c) V sídlištní (zásobní?) jámě (obj. 9/1974) zcela zničené stavební těžbou původně lidský skelet.

d) V sídlištní jámě (zásobní? obj. 10/1974) dospělý jedinec (*Stuchlík 1975*).

e) V zásobní jámě (obj. 5/1975) s nevýraznými starobronzovými nálezy i úlomky lidských kostí. Starší ÚK – předklasická fáze (*Nekvasil 1977*).

41. Telnice (okr. Brno-venkov)

a) V narušené zásobní jámě (obj. 5/1959) v anatomickém uložení dochovány již jen dolní končetiny lidského skeletu, vedle na boku menší nádobka, ve zbytku jámy střepe, zlomky mazanice, část zvířecího rohu a kamenná broušená sekerka. Mladší ÚK (*Staňa 1960*).

b) V zásobní jámě, prozkoumané J. Kniesem, lidský skelet skrčený na pravém boku, vedle velká nádoba s pokličkou a dva kamenné nástroje (*Stuchlík 1969, 177*).

42. Těšetice (okr. Olomouc)

V sídlištní jámě skrčená kostra (V–Z) s neúplnou nádobkou u lebky (*NZ č. j. 455/48, archiv AÚ ČSAV Brno*).

43. Těšetice (okr. Znojmo)

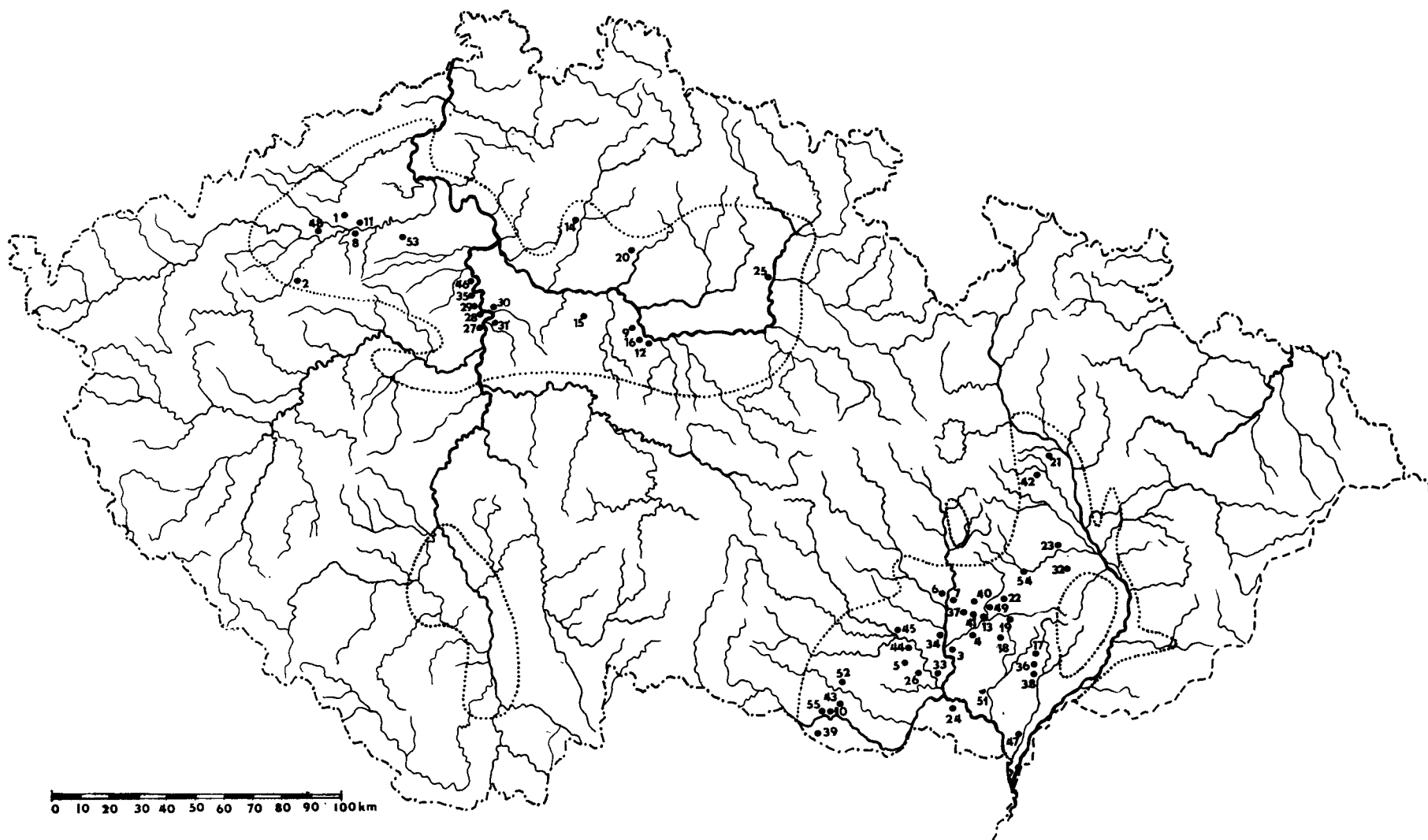
V zásobní jámě (obj. 7, rel. hl. 75 cm) asi 15 cm nade dnem skelet dítěte (13–18 let) s orientací Z–V, obličej k J, trup přetočen na břicho, pravá ruka pod hrudí, levá podle těla, nohy skrčeny na pravou stranu. V týlní části lebky zbytky náhrdelníku z kostěných korálků, u pravé klíční kosti zlomená kostěná jehla, pod hrudníkem zlomek zrnětky, pod chodidly část drtidla, jinak jen střepe, zvířecí kosti a zlomky mazanice. Starší ÚK (*Koštuřík - Palátová 1984, 120–121, 127; Lorencová - Beneš - Podborský 1987, 154*).

44. Trboušany (okr. Brno-venkov)

Ze zničené sídlištní jámy neodborně vyzvednut skelet ženy (30–40 let) spolu se střepe a opálenými pískovcovými kameny; původně byl skelet uložen jen asi 40 cm pod povrchem, tedy v ústí nebo hrdle jámy (*Meduna, NZ č. j. 2691/61, archiv AÚ ČSAV Brno; Meduna 1961; Stloukal, NZ č. j. 1833/67, archiv AÚ ČSAV Brno*).

45. Tulešice (okr. Znojmo)

V zničené sídlištní jámě skrčený skelet, z objektu získáno jen několik střepů (*Kaufmann, NZ č. j. 1083/61, archiv AÚ ČSAV Brno*).

Obr. 6. Lidské skelety v sídlištních jámách v oblasti únětického osídlení Čech a Moravy. Čísla lokalit odpovídají soupisu v textu. — Abb. 6. Menschliche Skelette in Siedlungsgruben im Bereich der Úněticer Besiedlung Böhmens und Mährens. Die Ziffern der Lokalitäten entsprechen dem Verzeichnis im Text.

46. Tursko (okr. Praha-západ)

V sídlištní jámě s mladoúnětickými střepy dětský „pohřeb“ (Kuna 1982).

47. Tvrdonice (okr. Břeclav)

V zásobní jámě zničené buldozerem (absol. hl. 150 cm) se z původně patrně celého skeletu, uloženého asi 40 cm nade dnem na pravém boku hlavou k JZ, dochovaly jen lebka, několik krčních obratlů a kost z pánve. Ze zbytku jámy získány střepy a lastury. Mladší ÚK (Ondráček 1967b).

48. Tvršice (okr. Louny)

Ze dvou sídlištních jam dva skelety uložené ve skrčené poloze (Bubeník 1973).

49. Velešovice (okr. Vyškov)

a) 30 cm nad miskovitým dnem sídlištní jámy (obj. 49) uložen ve skrčené poloze na pravém boku (JZ—SV, obličej k JJV) skelet, podle posudku M. Stloukala patrně ženy ve věku 20—30 let.

b) Z horní poloviny zásobní jámy (obj. 16) kromě zvířecích kostí i opálené zlomky skeletu staršího muže. Na dně jámy pod kusy mazanice cca 200 kg zuhelnatělého obilí (Čížmář-Geisler 1987; osobní sdělení M. Geislera a M. Stloukala).

50. Velké Pavlovice (okr. Břeclav), u zastávky ČSD

Na dně JZ části zásobní jámy (obj. 10/1981, hl. 110 cm) nedospělý jedinec (16—18 let) uložený na břiše s nohama skrčenými pod tělem a s levou rukou částečně pod hrudníkem (J—S). Ze zásypu jámy střepy, závaží, zlomky mazanice, kostěná industrie, štipaná industrie, zvířecí kosti, malakofauna. Starší ÚK — předklasická fáze (Stuchlík - Stuchlíková, NZ č. j. 1561/84, archiv AÚ ČSAV Brno; Stuchlíková - Stuchlík 1983).

51. Velké Pavlovice (okr. Břeclav), Na hrůdkách

Na dně sídlištní jámy (obj. 3/1985) skelet skrčený na levém boku. Starší ÚK (Stuchlík 1987a).

52. Višňové (okr. Znojmo)

V horní třetině zásobní jámy (rel. hl. 102 cm) uložen skelet v natažené poloze na zádech (JV—SZ, obličej k V); u pánve miniaturní pohárek, ze zásypu jámy střepy, zlomky mazanice a zvířecí kosti (Kaufmann, NZ č. j. 864/66, archiv AÚ ČSAV Brno).

53. Vraný (okr. Kladno)

a) V zásobní jámě skelet v silně skrčené poloze na pravém boku; zavaleno zlomky pískovcových drtidel, překrytých částmi nádob.

b) V zásobní jámě pod kamenným závalem s částmi nádob skelet s mírně skrčenými nohama na pravém boku, druhý jedinec uložen těsně vedle na břiše s nohama skrčenými vzad a přeloženými přes nohy prvního skeletu.

c) V zásobní jámě pod kamenným závalem zády vzhůru skelet, vedle zbytky dětské kalvy. Mladší ÚK (Knor 1957).

54. Vyškov

10—15 cm nade dnem zásobní jámy dvě úplné kostry selat, z dalšího seletu jen lebka, na dně jámy dislokované zbytky lidské kostry a mužská lebka. Ze zásypu jámy střepy, kostěné šidlo a kostěná jehla. Mladší ÚK (Ondráček 1960, 28, tab. IV).

55. Znojmo

Na dně zásobní jámy (absol. hl. 2,7 m) při JZ okraji čtyři jedinci: v natažené poloze na pravém boku (S—J, obličej k Z) skelet patrně ženy, z dalšího dospělého jedince (muž?) dochovaly jen natažené dolní končetiny (J—S?) a v natažených polohách zde byly i dvě děti. Na dně jámy čtyři zrnotěrky(?), ojedinelé střepy a malakofauna. Mladší ÚK? (Král, NZ č. j. 269/54, archiv AÚ ČSAV Brno).

I když v řadě případů byly nálezy publikovány jen orientačně a postrádáme podrobnosti nálezových situací (nemluvě již o nedostačujícím nebo absentujícím antropologickém zpracování a demografických datech), přece jen se můžeme pokusit o určitou sumarizaci dostupných informací.

Z pětadesáti shromážděných lokalit je 20 českých a 35 moravských. Podle soupisu S. Stuchlíka (1969) známe z Moravy cca 230 únětických sídlišť, takže potom by zhruba 15% všech lokalit poskytlo alespoň menší soubor lidských kostí. Procento únětických sídlišť s antropologickým materiálem by se částečně ještě zvýšilo, kdybychom sem zahrnuli i ojedinelé, izolované lidské kosti v jámách. Rozdíl mezi Čechami a Moravou může být sice částečně subjektivně ovlivněn úplnějším souborem moravských nálezů, určitá disproporce tu však nepochybně zůstane. Vedle větší variability pohřebního ritu (cf. Pleiner, ed., 1978, 368—369) je to další faktor, v němž se kvantitativně projevuje poněkud odlišné postavení moravské únětické kultury oproti české oblasti. Lidské skelety v sídlištních jámách jsou rozptýleny prakticky v celé únětické oikumeně Čech a Moravy. Na Moravě se poněkud výrazněji koncentrují v severní části Dyjsko-svrateckého úvalu podél jižních a jihovýchodních svahů Dražanské vrchoviny a částečně i na Znojemsku. V Čechách se pak tyto nálezy soustřeďují na Lounsku v povodí středního toku Ohře, v pražské kotlině, méně výrazně ve východní části středních Čech a v oblasti východočeské (obr. 6).

Podle uvedeného soupisu pochází z 87 zahloubených objektů 144 jedinců. Tato čísla vyjadřují ovšem minimální možný stav, neboť u řady lokalit nevíme, kolik jam vlastně obsahovalo lidské kostry nebo kolik jedinců je v antropologickém materiálu zastoupeno. Následující tabulka kvantitativní frekvence skeletů v jámách vychází proto také jen z klasifikovatelných nálezů:

Počet jedinců v objektu (event. č. lokality)	Frekvence výskytu		
	Čechy	Morava	Celkem (%)
1	17	43	74,1
2	6	5	13,6
3 (18a, 28, 32)	1	2	3,7
4 (19, 55)	0	2	2,5
5 (34a)	0	1	1,2
6 (4, 16)	1	1	2,5
7 (12)	1	0	1,2
12 a více (3c)	0	1	1,2

Zastoupení dvou a více individuí v jedné sídlištní jámě je poměrně vysoké (26,3%) a minimálně dvakrát převyšuje podíl hromadných pohřbů na nekropolích. Podle *K. Tihelky* (1953a, 241) připadá na tyto hroby 8–12% všech pohřbů, v Těšeticích-Vinohradech byly jen 3 hromadné hroby, tj. 4,2% (*Lorencová - Beneš - Podborský* 1987, 116), v Mušově se v pěti hrobech (14,0%) vyskytly vždy dva jedinci (*Stuchlík* 1987b, 34).

Nejvíce jam s lidskými skelety bylo zatím objeveno v Brně-Černých Polích (ze 6 objektů 10 jedinců), ve Šlapanicích (5 jedinců z 5 jam) a v Lovčičkách (6 jedinců ze 4 objektů). Co do počtu jedinců na sídlišti vůbec jsou nyní na prvním místě díky objektu 5 Cezavy u Blučiny (minimálně 15 osob). Všechna tato absolutní čísla však sama o sobě mnoho neříkají, a proto byl u devíti lokalit počet jam se skelety a celkový počet jedinců sledován ve vztahu k celkovému počtu objektů na sídlišti celkem. Právě zde ovšem bylo nutno do statistiky zahrnout i ojedinělé lidské kosti v jámách, konkrétně tedy objekt 1/1954 s lebkou dívky z Cezav (*Ondráček - Podborský* 1954, 632) a části lidských lebek v objektech z Velkých Pavlovic (*Stuchlík* 1987a, 69) a ze Šatova (Vildomec, NZ č. j. 18/67, archiv AÚ ČSAV Brno).

Č. lok.	Počet obj. se skelety	Počet skeletů celkem	Počet obj. celkem	Podíl obj. se skelety (%)	Počet skeletů na objekt (r)
2	2	2	13	15,4	0,15
3	4	min. 15	21?	19,0	min. 0,71
6	6	10	min. 24?	max. 25,0	max. 0,42
18	4	6	25	16,0	0,24
39	4?	4?	180?	3,1	0,03
40	5	5	41	12,2	0,12
50	1	1	41	2,4	0,02
51	2	2	14	14,3	0,14
53	3	5	min. 13	max. 23,0	max. 0,37
celkem	31	50	372	8,3	0,13

I když počet únětických jam na sledovaných lokalitách není vždy přesně znám a rozdíly v korelačních hodnotách mezi některými lokalitami jsou dosti vysoké, v průměru vychází, že antropologický materiál se na únětických sídlištech vyskytuje v 8,3% objektů (tj. zhruba v každé dvanácté jámě) a že na každý takový objekt připadá 0,13 skeletů. Znamená to, že teoreticky můžeme na 7,69 sídlištních jam počítat s jedním lidským skeletem. Tento výpočet může být však zkreslen sídlištem v Šatově (č. 39), kde nevíme, zda uváděných zhruba 180 jam (*Stuchlík* 1969, II, 166–173, III, tab. 49–100) bylo skutečně natolik prozkoumáno, aby se vyloučila přítomnost dalšího antropologického materiálu. Bez Šatova totiž vychází jedinec asi na 4,16 sídlištních objektů ($r = 0,24$).

Přítomnost těchto jedinců na sídlištech musí potom nutně poněkud zkreslovat demografické výpočty velikosti živé populace na základě pohřebišť, a to pro kterékoliv pravěké období (cf. *Holodňák* 1987, 144).

Počet chybějících dětí je sice doplňován (*Neustupný 1983*, 25–26), na únětických sídlišťích ovšem podíl dětí do 3 let činí jen 6,1% a dospělých je zde nejméně 52,4%. Pokud bychom se pokusili teoreticky vypočítat podle vzorce $x \cdot r / t \cdot d$ (x – počet jam na sídlišti; $r = 0,13$; t, d – cf. *Neustupný 1983*, 37–38) počet jedinců živé populace na sídlišti, jsou to zpravidla minimálně 2–3 osoby, které je třeba připočítat k velikosti živé populace, stanovené z počtu hrobů na pohřebišti. Velikost živé populace z pohřebiště a příslušného sídliště by tedy bylo možno vypočítat podle vzorce $P = D + x \cdot r / t \cdot d$. Tento postup by byl ideální, v praxi však máme žel málokdy k prozkoumanému pohřebišti také dostatečné množství údajů o příslušném sídlišti. Na Moravě vlastně dosud není jediné úplně odkryté únětické sídliště, takže o celkovém počtu jam nemáme bližší představu; značně obtížné je i určení doby trvání osady.

Pokud je v citovaných pramenech uváděn tvar jámy, pak v naprosté většině jsou to objekty se zúženou vstupní částí, podsazenými stěnami a víceméně plochým dnem, kterým můžeme připsat primární funkci zásobních sklípků. Protože na sídlišťích starší doby bronzové je tento druh objektu zcela dominujícím, budou nejspíše i ostatní, blíže nespecifikované sídlištní jámy s lidskými skelety původními zásobnicemi. Výjimkami by byly pouze nepravidelné, členitější nebo mělké jámy z lokalit Blšany (2b), Hrušov (14), Lovčičky (18c), Mcely (20a), event. i Velešovice (49a). Pouze v jediném případě (Hlízov – 12) byly skelety v objektu s obytnou (*Hnízdová 1953a*, 386) nebo snad výrobně hospodářskou (*Hásek 1984*, 18, 20) funkcí. U 42 objektů máme k dispozici údaje o hloubce uložení antropologického materiálu. Zcela převládají skelety na dnech jam (42,8%) nebo nade dny, zhruba ve spodní třetině objektů (40,5%), z toho jen u tří čtyř lokalit (2b, 18c, 20a, 49a?) nepřichází v úvahu uložení v původní zásobnici. Naproti tomu výskyt lidských koster v horní polovině objektů je poměrně vzácný. Skelet ženy z Trboušan (44) musel být uložen v ústí nebo hrdle jámy, v úrovni hrdla se nacházelo také dítě v objektu 1/1958 na Cezavách u Blučiny (3b). Zhruba v polovině jámy byl silně skrčený skelet na pravém boku v Šatově (39c) a také skelet – patrně v natažené poloze na zádech – z Višňového (52). Dvakrát (3c, 49b) byly zlomky lidských kostí rozptýleny v zásypu horní poloviny objektu.

Z minimálního počtu 144 individuí známe k 84 skeletům kvalitativně různé informace o jejich polohách. U nejméně 21 dalších jedinců z osmi lokalit (3c, 14, 17c, 19, 36a, 36b, 49b, 54) nelze kritérium polohy aplikovat, neboť zde se v jámách nacházely jen dislokované kosti neúplných koster, u nálezů 3c, 14 a 49b navíc ve fragmentárním stavu.

Zhruba dvě třetiny (55 jedinců, tj. 65,5%) všech klasifikovatelných skeletů bylo uloženo v polohách, s jakými se setkáváme v hrobech a které tedy můžeme označit jako rituální. Toliko v objektu 5 ze Šlapanic (40b) byl trup uložen na zádech a nohy byly skrčeny na pravou stranu, jinak všichni ostatní rituálně situovaní jedinci se nacházeli ve skrčené poloze s trupem na boku, rukama skrčenýma před tělem a s různým stupněm skrčení dolních končetin. Z pětaticeti podrobnějších údajů je pak jen čtyřikrát uváděno uložení na levém boku, čili 92,7% všech skeletů bylo skrčeno na pravou stranu, což plně odpovídá situaci v pohřebním ritu (*Pleiner*, ed., 1978, 368; *Lorencová - Beneš - Podborský 1987*, 112; *Stuchlík 1987b*, 34). Je však třeba zdůraznit, že z uvedených pětadesáti případů bylo možno jen u čtrnácti skrčenou polohu na boku skutečně ověřit, u zbývajících již nelze vyloučit uložení trupu nikoliv na boku, nýbrž na břichu, tedy zády vzhůru. Tuto polohu se podařilo prokázat u sedmi jedinců, přičemž pravá (2a, 6f, 7, 43) nebo levá (18b, 18d, 33) ruka je skrčena pod tělem, v poměrně silně skrčené poloze jsou zpravidla i dolní končetiny, pouze u nálezů 6f byla jedna noha natažená. Až na Brno-Židenice (7) byly takto situované skelety v literatuře a většinou i v původní dokumentaci popisovány jen jako skrčené na boku, a proto je velmi pravděpodobné, že skutečný počet jedinců s trupem na břichu a na stranu skrčenými končetinami (s výjimkou jedné ruky) bude relativně vyšší. Zatím nelze postihnout, zda rozdíl v uložení skrčené kostry trupem na břicho či na bok není jen náhodný nebo druhotný a zda neodráží nějakou hlubší souvislost a zákonitost. V pohřebním ritu se s polohou trupu na břicho pravidelněji nesetkáváme, jedinou výjimkou by snad byl zatím jen hrob č. 48 z Těšetic-Vinohradů (*Lorencová - Beneš - Podborský 1987*, 85–86).

Ve zbývajících případech jsou polohy skeletů v sídlištních jámách víceméně ojedinělé nebo k nim postrádáme podrobnější údaje: nznak (6d, 17b, 21), nznak v natažené poloze (34a, 40a – zde pravá noha skrčená, 52), nznak s končetinami přitaženými k tělu (31), na břicho (30, 53c), na břicho v natažené poloze (34a, 39a), na břicho s končetinami přitaženými k tělu (50, 53b), na boku (26), na boku v natažené poloze (55), ve skrčené poloze na boku s nerituálně uloženýma rukama (34a, 38) a v natažené poloze (55).

Mezi hromadnými nálezy koster a jednotlivými skelety v jámách se ve způsobu uložení prozatím nerýsuje žádná výraznější diference. Vyskytne-li se v jámě více jedinců, jsou nejčastěji uloženi ve skrčené poloze na boku (6a, 6b, 6c, 6e, 9, 12, 15, 18a), přičemž s výjimkou lokalit 12 a 18a jsou to vždy dvojice, buď muž a žena, nebo dvě děti. Ani v jednom případě se v jámě nevyskytli pouze dva dospělí stejného pohlaví, což je vzácným jevem i u dvojhrobů (*Jelínková - Sláma 1959*, 325). V naprosto nerituálních polohách byly některé skelety u nálezů 4, 34a a 55, kde počet jedinců je vyšší: 4–6 (dvakrát žena, muž a 2–3 děti, u č. 4 muž, dvě ženy a tři děti). Ve dvou objektech byla na boku skrčená kostra provázena dalším skeletem v nerituální poloze (21, 53b); v jámě u Maref (19) se spolu se skrčeným skeletem vyskytly dokonce tři lebky a další dislokované lidské kosti.

V orientaci není podstatného rozdílu mezi polohami rituálními a ostatními. Obecně převládá orientace hlavou k jihu s možnými odchylkami na JJZ nebo JJV (34,4%), častější je pak ještě Z–V (24,6%), následují V–Z (13,1%), JZ–SV (11,5%), S–J (9,8%), JV–SZ (3,3%) a SZ–JV (3,3%). Při bližším pohledu se však ukazuje větší variabilita moravských nálezů, kde oproti české oblasti je výrazně zastoupena orientace V–Z:

Orientace	Čechy (%)	Morava (%)
J–S (JJV–SSZ, JJZ–SSV)	47,8	26,3
JZ–SV	13,1	10,5
Z–V	34,8	18,4
S–J (SSZ–JJV)	4,3	13,2
JV–SZ	0	5,3
SZ–JV	0	5,3
V–Z	0	21,1

Do jisté míry orientace skeletů v jámách koresponduje s pravidly pohřebního ritu. V Čechách naprosto převládá orientace hlavou k jihu a obličejem k V (*Pleiner, ed., 1978*, 368; *Matoušek 1982*, 37–39, 49). Zde tedy se skelety na sídlištích zřetelně odlišují výraznějším podílem orientace Z–V, to ovšem je způsobeno sedmi skelety z Hlízova (12). Na Moravě jsou nejčastější orientace v hrobech Z–V (JJZ–SVV, SZZ–JVV), JZ–SV a J–S (JJV–SSZ, JJZ–SSV), zastoupeny jsou ovšem i všechny další možné směry (*Tihelka 1953a*, 241–242; *Lorencová - Beneš - Podborský 1987*, 112; *Stuchlík 1987b*, 35).

Antropologická data různé vypovídací hodnoty jsou k dispozici u 86 jedinců, z toho 48,8% (42 jedinců) připadá na děti; 19,8% (17 osob) na ženy; 22,1% (19 osob) na muže, zbytek (9,3%) jsou neurčení dospělí. Podíl dospělých však bude ve skutečnosti vyšší, neboť jim bude příslušet nepochybně většina vůbec neurčených skeletů. Pokud bylo stanoveno stáří osob, pak dětmi je rovnoměrně vytižen celý interval od dvou do osmnácti let, pouze jedno dítě (34a) mělo být jednoleté. U mužů a žen se nevyskytl jedinec starší 50 let, poměrně vzácně se zdá být zastoupena věková kategorie adultus I (20–30 let). Spolehlivě tak byla určena zatím jen žena z Velešovic (49a), mladší muž je uváděn z Blučiny (4) a mladá žena z Hlízova (12). Násilné zásahy se na skeletech kromě Blučiny (3c) podařilo prokázat spolehlivě pouze u tří lokalit (1, 14, 20a), u dalších tří (21, 34a, 37) je lze předpokládat. Z Hrušova sice neznáme počet jedinců, minimálně by to bylo z uvedených lokalit 22 osob (15,3%) se stopami násilného zacházení; významově by sem patřily i další, námi zde nesledované nálezy (cf. např. *Hnízdová 1953b*). Obecně vzato však přítomnost násilných zásahů ještě neznamená, že tito jedinci museli být také násilně usmrceni. V antropologicky určených případech (20, 34a, 49b) přísluší tyto skelety mužům, objekt 5 z Blučiny-Cezav však dokazuje tyto zásahy i na dětech.

Zbývá si povšimnout nálezů provázejících lidské skelety v sídlištních jámách. Část objektů (23,0%) byla úplně bez nálezů nebo k nim nemáme žádné bližší údaje, 32 objektů (36,8%) pak představovaly jámy, kde vedle antropologického materiálu byl jen běžný sídlištní inventář (střepy, zvířecí kosti, zlomky mazanice, malakofauna). V některých případech (12,6%) nelze rozhodnout, zda nálezy (nádoby nebo jejich části, kamenné nástroje) již nemohou mít nějaký významový kontext s antropologickým materiálem, pravděpodobně je to u lokalit 3a, 7, 17b a 43 (celé nádoby, kostěné, kamenné a bronzové předměty). V osmi jámách (9,2%) se přímo na skeletech objevily šperky – bronzové vlasové ozdoby (6f, 22, 36a, 36b?), kostěné (6f) a bronzové (38) jehlice nebo různé korálky (18b, 34b, 43). Těžko však lze tyto předměty

považovat za zcela adekvátní hrobovým milodarům, neboť mohly být jen součástí osobní, běžně nošené garnitury. Vycházíme-li z toho, že nenarušené hroby bez nádob nebo úplně bez výbavy jsou v podstatě výjimečné a lze s nimi počítat až v pozdně únětickém období (*Stuchlík 1987b*, 73–77) a že statisticky připadají na únětický hrob v průměru dvě nádoby (*Lorencová - Beneš - Podborský 1987*, 121), můžeme jako skelety s výbavou klasifikovat 11,5% objektů (3b, 5, 6b, 12, 19, 21, 26, 36a?, 41a, 41b). Kromě nádob se zde u koster objevily šperky (5, 6b, 19?, 21), kamenné nástroje (19, 41b), závaží (12, 36a) a přesleny (5). Některé skelety v jámách jsou provázeny znotěrkami a drtiči (2a, 2b, 20a, 43, 53a), případně se tyto artefakty objevily mimo jejich úroveň (3c, 55). Vzácněji jsou skelety nebo soubory rozbitých kostí přímo kameny zavaleny (14, 44?, 53a, 53b, 53c), překryty částmi nádob (38, 53a), v jednom případě (5) ležel skelet na střepech.

Z chronologického hlediska se lidské kosterné pozůstatky v sídlištních jámách objevují častěji v mladším (64,5%) než ve starším období únětické kultury, je tu však opět rozdíl mezi českou a moravskou oblastí. Zatímco v Čechách spadají do starší únětické kultury jen dvě lokality (2, 35, spíše bychom je však očekávali ve východních Čechách – cf. *Pleiner*, ed., 1978, 341), do mladšího období je datováno již lokalit deset. Na Moravě má staroúnětické období (včetně předklasické fáze) stejné zastoupení jako mladoúnětické (a 10 lokalit).

Dílem torzovitost (někde až absence) nálezových informací, dílem samotná povaha archeologických pramenů nám žel stále nedovolují jednoznačněji se vyslovit k interpretaci lidských kosterných pozůstatků v sídlištních jámách. Také se zde patrně poněkud podceňoval integrální přístup k nálezovému fondu. Bylo by totiž třeba ad hoc detailněji konfrontovat lidské skelety v jámách s některými zvláštnostmi pohřebního ritu (cf. *Jelínková - Sláma 1959*; *Pleinerová 1981*). Tak např. se v hrobech únětické kultury objevují vedle kompletních skeletů další přiložené samostatné lidské lebky (*Tihelka 1953a*, 241, 292, 307; *Jelínková - Sláma 1959*, 329–331), což je obdobou nálezu v sídlištní jámě na Člupech u Maref (19). V některých hrobech se pak zase objevily jen dekapitované, jinak však kompletní a rituálně uložené skelety (*Rybničky: Tihelka 1953a*, 305). Primárně musíme v pozadí daných archeologických jevů hledat více různých motivačních faktorů. Na druhé straně se ovšem mohly tytéž pohnutky projevovat rozdílným způsobem a zanechat tudíž archeologicky odlišné stopy, resp. stopy v odlišných archeologických kontextech. Paušální označení lidských skeletů v sídlištních jámách jako pohřbů nelze plně akceptovat, neboť tento pojem je současně již interpretačním termínem. Z hlediska kritérií pohřebního ritu únětické kultury (uložení a orientace skeletů, výbava keramikou) lze nanejvýš u devíti (10,3%) objektů (3b, 5?, 6b?, 12, 19, 21, 26, 41a, 41b) uvažovat o skutečných pohřbech. V těchto případech je prakticky jediným rozdílem jen uložení do hrobu na pohřebišti a uložení do jámy na sídlišti. Důvod či důvody pohřbívání těchto osob do sídlištních jam však stále nelze postihnout. V žádném případě v tom nelze spatřovat projev sociální stratifikace. Spíše bychom mohli uvažovat o tajných nebo nouzových pohřbech (cf. *Bouzek - Koutecký 1980*, 419), nelze vyloučit ani pohřby čestných obětí.

Většina kompletních lidských skeletů (a zřejmě i většina lidských jedinců vůbec) je v sídlištních jámách uložena sice v pohřebních polohách, ale bez adekvátních milodarů. Jedině na skeletu muže ze Mcel (20a) byly spolehlivě prokázány násilné zásahy, v jejichž důsledku vlastně skelet ani nebyl kompletní (chyběly části dolních končetin a mozkovna), nicméně i tak bylo zmrzačené tělo uloženo do rituální polohy a nikoliv do původní obilnice, ale do mělké, jen 38 cm hluboké pravidelně modelované jámy (*Lička 1971*). Pouze jednou (33) se u této skupiny skeletů objevily patologické změny, které vedly k úvaze, že právě tento handicap mohl být příčinou uložení do zásobní jámy (*Stloukal - Vyhnanek 1975*, 20). Tuto možnost však můžeme téměř vyloučit, neboť tělesně postižených jedinců, ať již kongenitálně či traumaticky, muselo být relativně značné množství (i když samozřejmě ne všechny se musely projevovat tělesným nebo duševním handicapem) a i oni byli řádně pohřbíváni na nekropolích (cf. *Jelínek 1959*, 78–79; *Grimm 1978*). K interpretaci rituálně uložených lidských skeletů v sídlištních jámách stále chybí výpovědi schopné podklady, ani nelze s jistotou tvrdit, že tato skupina je významově jednotná. Pokud jsou totiž některé objekty s rituálně uloženými jedinci až pozdně únětické (např. 3a), mohly by i bez výbavy suplovat skutečné hroby (cf. *Stuchlík 1987b*, 73–77). Dosavadním nálezovým kontextům by nejlépe vyhovoval výklad lidských obětí k obnově vegetativních a plodivých sil, k zajištění příští úrody (*Bouzek - Koutecký 1980*, 413–414, 419). Nasvědčovala by tomu přítomnost těchto skeletů v původně obilních jámách (pokud situaci nezkrusuje mizivá frekvence jiných zahloubených objektů na sídlišti) a paralelní výskyt nálezů souvisejících s obilnářstvím:

zrnotěrky, drtiče, srpové silicitové čepele, ve Mcelích (20a) se objevila snad i část hliněného pekáče. Přítomnost zuhelnatělého obilí v těchto objektech (3c, 32, 49b) je nejspíše pouze zbytkem původních zásob. Uvedené zemědělské atributy se objevují společně s antropologickým materiálem i v objektech, které nemohly sloužit jako obilnice, nechybí pak ani u některých skeletů v ne zcela rituálním uložení a u skeletů či fragmentárních souborů lidských kostí s násilnými zásahy. Je tu tedy možnost buď různých modifikací v podstatě stejnou potřebou vyvolaného, tedy shodně motivovaného kultovního rituálu, nebo musí být přítomnost takových artefaktů alespoň v některých případech jen náhodná.

Nápadná je častá rituální poloha kompletních koster v zásobních jámách. Takový jedinec nemohl být do objektu jenom spuštěn nebo dokonce vhozen, k jeho uložení musel ještě někdo na dno jámy sestoupit. Tato známka pietního zacházení by teorii o lidských obětech neodporovala, neboť takové obětování mělo zajišťovat potřeby a zájmy kolektivu a bylo tedy jakousi čestnou povinností (Bouzek - Koutecký 1980, 413–414). Důkazem toho mohou být i polohy obětí ve stavebních základech (Ondruš 1972; Pleinerová 1967, 659–660; 1982; Hásek 1984, 23). Situování skeletů na dně nebo nade dnem obilních jam je nejspíše dalším symptomem obětování. Zde by totiž uložení jedinců do zásobních objektů mělo nastávat vzápětí po jejich otevření a vybrání a bylo-li v jámě uskladněno obilí pro výsev, muselo k tomu docházet pravidelně brzy zjara. Kompletní skelety v zásobních jámách mohou tedy snad představovat osoby obětované v souvislosti se zahájením jarních polních prací. Úskalím této úvahy je, že nevíme téměř nic o délce používání zásobních jam a o jejich údržbě, resp. zabezpečení před destrukcí přes letní období. Pokud vyprázdněná zásobnice byla opět uzavřena a navíc přestřešena, mohla sloužit opakovaně i po několik sezón (cf. Smrž 1987, 615) a mrtví mohli být do ní uloženi i v létě či na podzim. Vedle lidských obětí existovaly paralelní i samostatné oběti zvířat. Tak bychom mohli vysvětlovat u některých lokalit (např. 17a, 34a, 54) snad kostry selat, pro knovízskou kulturu jsou to nejčastěji zase jehňata či kůzlata (Pleiner, ed., 1978, 542; Bouzek - Koutecký 1980, 413). Podle etnografických pramenů by sice interpretace lidských skeletů v zásobních jámách jakožto obětí v souvislosti se zemědělstvím vůbec nepřicházela v úvahu (Kandert 1982, 197), ovšem u všech etnografických příkladů je ukládání mrtvých do jam na sídlišti skutečným a pravidelným, ne-li přímo výhradním pohřebním ritem uváděných etnik, která navíc žijí nebo žila ve zcela odlišných sociálně-ekonomických a geografických podmínkách.

Další, třetí skupinou lidských kosterných pozůstatků v sídlištních jámách jsou víceméně úplné skelety, jejichž polohy nekorrespondují s pravidly pohřebního ritu. Zdaleka to opět není skupina jednotná ani typologicky, ani zřejmě významově. Některé skelety bychom mohli klasifikovat jako jedince do jámy pouze pohozené (4, 24?, 34a?, 40a?), jiné jsou v polohách záměrných, kam patří již uvedené skelety s trupem přetočeným na břicho a s končetinami skrčenými na bok a také skelety s končetinami skrčenými na těle (31, 50). I zde by interpretačně přicházely v úvahu oběti či rituální popravy, patrně již s různou motivací (cf. Behm - Blancke 1958, 250), spíše bychom však měli v těchto skeletech spatřovat osoby nějakým způsobem provinilé a (mimo jiné násilnou smrtí?) trestané nebo snad zemřelé za neobvyklých okolností, nedovolujících řádné ani nouzové pohřbení. To by se týkalo i většiny počtu nerituálně uložených skeletů v jedné jámě (4, 34a, 55?), kde jen těžko můžeme předpokládat, že by tyto osoby (s největší pravděpodobností v příbuzenských vztazích, rodiny?) zemřely všechny jednorázově při epidemii (cf. Stuchlíková - Stuchlík - Stloukal 1985, 60–61). Rodina postižená epidemií by jednak nevymřela ze dne na den (snad s výjimkou otravy), jednak by nezůstala v rámci obcíiny jediná infikovaná. V těchto případech je pravdě bližší spíše násilná smrt s morálně-právním aspektem; v patriarchálně rodové společnosti by např. bylo možno uvažovat o sankcionování celé rodiny za přečin, kterého se jako její jediný plnoprávný představitel dopustil muž.

Poslední skupinu sledovaných lidských kosterných pozůstatků v sídlištních jámách tvoří neúplné skelety, jejich izolovaně dislokované části a kumulace fragmentárních kostí. Zde se lze interpretačního úsudku odvážit toliko při individuálním zhodnocení takové nálezové situace, která poskytla maximum dostupných informací. Pokusíme se o to na příkladu objektu 5 z Blučiny-Cezav. Zcela nesporná je klasifikace jeho původní funkce jakožto obilnice. Vedle tvaru jámy o tom svědčí v zásypu rozptýlené zuhelnatělé obilky a také zlomky mazanice, představující nejspíše pozůstatky hliněného a slabě vypáleného výmazu tenkým proutím opletených stěn. To jsou vedle malakofauny také jediné nálezy, které jsou zde náhodné a které nelze v žádném případě spojovat s intencionálním zaplněním jámy. Problematická je interpretace zlomečků spáleného dřeva a těch nálezů, které obsahovala spodní třetina jámy. Zbytky proutí a větví by mohly

pocházet právě z proutěné výztuhy stěn, avšak přinejmenším uhlíky z ústí až hrdla objektu a ojedinělé uhlíky z dubových kůlů nebudou s původní konstrukcí jámy souviset. Dobře zachovaný tvar jámy a téměř homogenní zásyp svědčí o tom, že k zasypání muselo dojít během velmi krátké doby. Mikrovrstvy jílu ve spodní třetině však naznačují, že to patrně nebyl tak zcela jednorázový akt. Spolehlivě byl nárazově, intencionálně zaplněn prostor nad jílovými vrstvičkami, což přesvědčivě dokumentují izolovaně dislokované, avšak k sobě příslušící zlomky kostí a keramiky v hloubkách od 0,2 do 0,8 m od úrovně současného povrchu. Jáma byla v té době již zasypána do výšky 0,4 m (proto zde také chyběly lidské kosti), nelze však rozhodnout, zda úmyslně, či jen náhodně. Z toho rovněž plyne, že nedokážeme spolehlivě posoudit korelaci nálezů z této spodní části objektu k situaci v jeho vyšších partiích, zejména v hrdle a ústí. K intencionálnímu zasypání obilnice však nejspíše došlo poměrně brzy po jejím otevření a vybrání, takže i zde bychom mohli za výše zmíněných předpokladů uvažovat o jarním období.

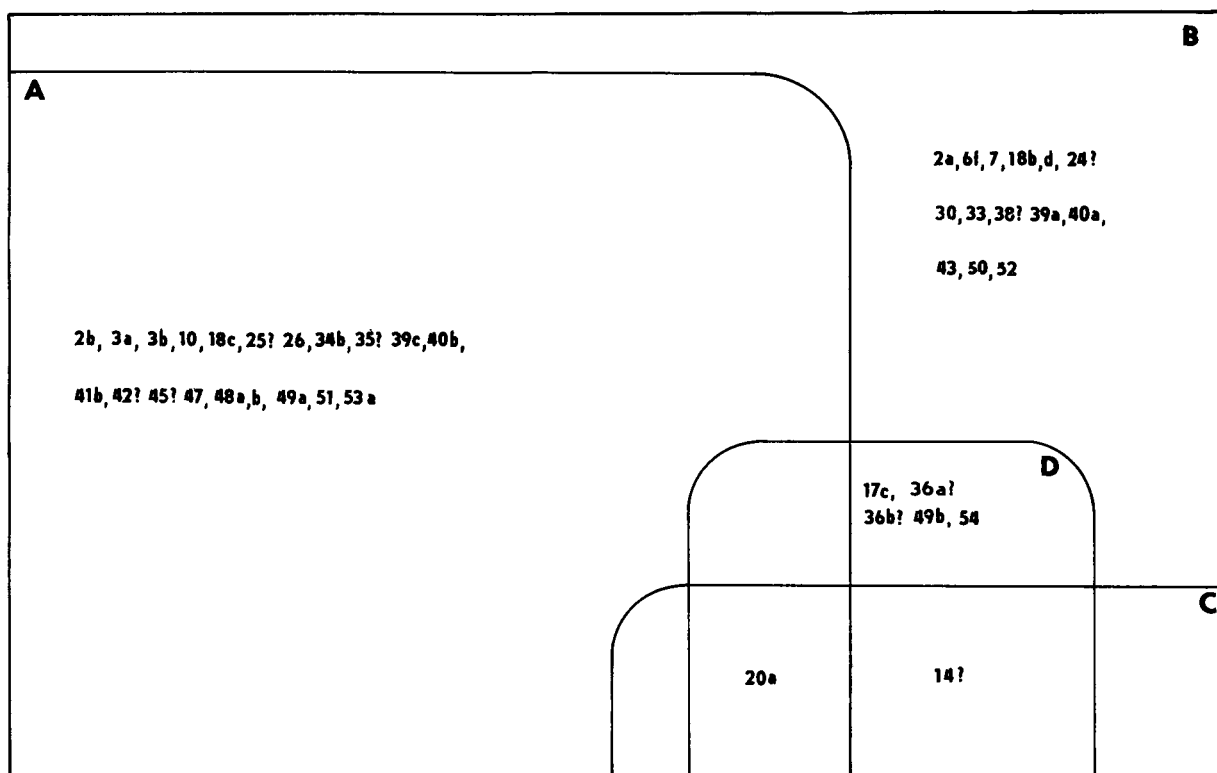
Situace v objektu 5 z Cezav je neobvyklá především množstvím antropologického materiálu a stavem jeho dochování. Zvolíme-li jako identifikační a přitom kompaktilní kritéria počet jedinců v jámě, polohu a stav dochování kosterných pozůstatků a přítomnost násilných zásahů, pak je objekt 5 z Blučiny-Cezav v rámci shromážděného souboru prakticky bez analogie (obr. 7). Nejbližší by mu byl nález z Hrušova (14), kde však nevíme, v jakém objektu se lidské kosti nacházely a kolika jedincům příslušely (pravděpodobná je však pouze jedna osoba, cf. *Rataj 1958*, 307). Mimo teritorium Čech a Moravy jsem výraznější analogii také nezjistil, a to ani v oblastech jiných kultur. Nehledě k mladšímu datování (B B1) není zcela adekvátní paralelou ani zahloubený kultovní objekt ze Spišského Štvrtku, kde sice bylo devět lidských jedinců (muž, 3 ženy a 5 dětí) s četnými násilnými, brutálními zásahy, skelety však byly většinou kompletní (*Vladár 1975*, 10–11; *Jakab 1978*). U nálezů lidských kostí z knovízské obilnice v Čachovicích by s Blučinou zhruba korespondovaly tři okolnosti: počet osob, věkové složení a volné rozptýlení kosterných pozůstatků, bylo zde však pět celých lebek a úplně chyběly známky násilného zacházení (*Smrž 1981*, 376 až 380). Jinak právě v knovízských sídlištních jámách jsou nálezy lidských kostí s násilnými zásahy velmi časté (*Bouzek - Koutecký 1980* s lit.), v žádné se ale opět nevyskytly kosti z tolika jedinců v tak fragmentárním stavu.

Nejméně dvanáct osob z objektu 5 na Cezavách u Blučiny, většinou dětí ve věku 2–6 let, jen těžko zemřelo přirozenou smrtí. Prakticky každý zjištěný násilný zásah s výjimkou přeražení mandibuly či vyražení zubů by měl smrtelný účinek, drtivá většina zjištěných stop násilí je však evidentně postmortálních. Nápadný je vysoký počet dětí s orbitálními cribry, jejichž vznik byl způsoben nejspíše určitou jednostranností výživy (cf. *Smrčka - Horn - Salaš - Loosová 1988*). Zda se však anémie projevila navenek také nějakým zdravotním handicapem, který by mohl ovlivnit výběr k rituálu určených jedinců, nelze zatím nikterak prokázat. Těla všech osob, stejně jako těla spíše utracených než uhynulých zvířat, musela být brutálně rozčleněna, přičemž lámáním, tloučením a řezáním či sekáním byly rozbity lebky i postkraniální části skeletů. Některé rozbité kosti se dostaly na okraj ohniště nebo přímo do ohně, kde musely být i čtyři z deseti silicitových úštěpů. Nakonec byly kosterné pozůstatky lidí i zvířat (bezpochyby zdaleka ne všechny) nasypány do někdejší obilní jámy, která nemohla být příliš vzdálena od ohně a tedy od místa konání obřadu. Vše se však do částečně již zasypané jámy nevešlo, takže část materiálu zůstala na povrchu nad jejím ústím. Se zbytky kostí se do horní části jámy z ohniště dostaly i uhlíky, které dokazují, že jako paliva bylo použito dubových větví a kletí místních křovin.

Celý nález můžeme považovat za zbytek krvavého obětního rituálu, hekatomby. Nasypání kosterných pozůstatků do jámy lze považovat nejspíše za závěrečný akt obřadu. Na souvislosti hekatomby se zemědělstvím by zde ukazovalo několik indicií – obilní jáma, podložka na drcení obilí, silicitová srpová čepel

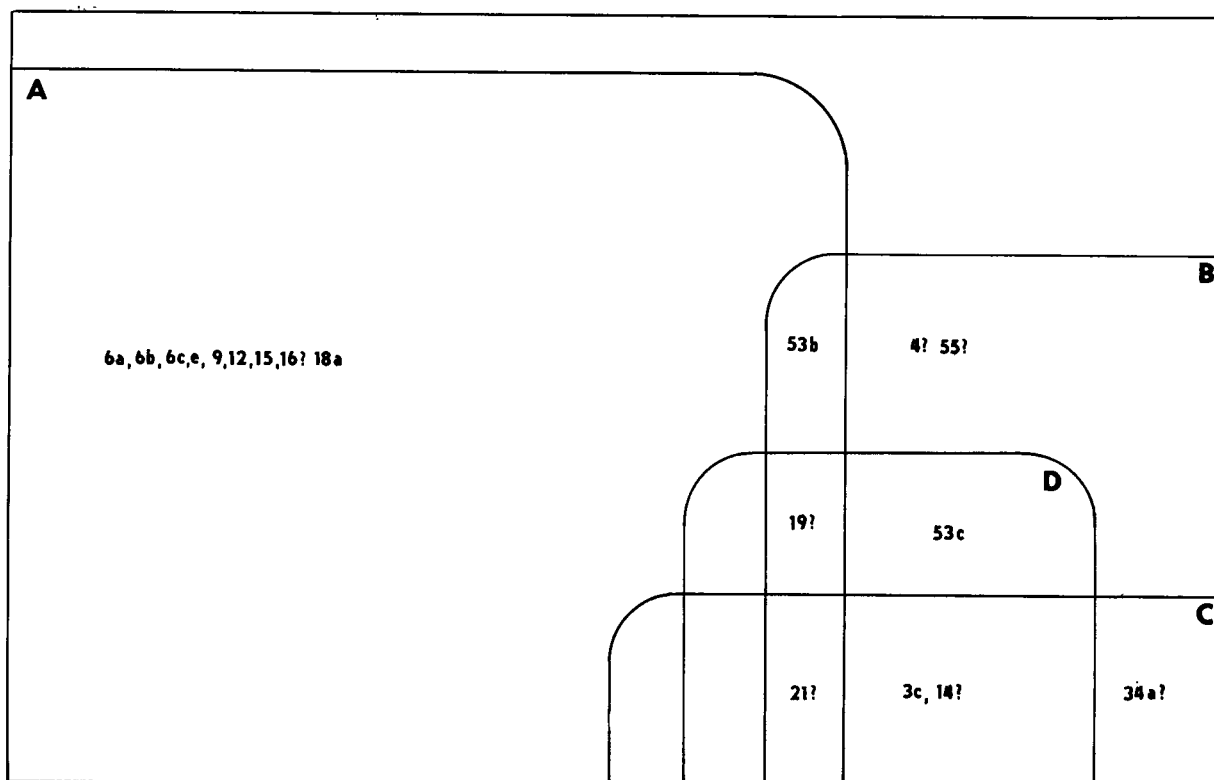
→

Obr. 7. Množina lidských kosterních pozůstatků v sídlištních jámách únětické kultury v Čechách a na Moravě. 1 – v objektu pozůstatky jednoho individua, 2 – v objektu pozůstatky dvou a více jedinců, A – skelety v rituálních polohách, B – skelety v nerituálních polohách, C – přítomnost násilných zásahů, D – neúplné skelety a soubory zlomků lidských kostí. Čísla odpovídají soupisu v textu. — Abb. 7. Menge der menschlichen Skelettüberreste in Siedlungsgruben der Úněticer Kultur in Böhmen und in Mähren. 1 – im Objekt Überreste eines Individuums, 2 – im Objekt Überreste zweier oder mehrerer Individuen, A – Skelette in rituellen Lagen, B – Skelette in unrituellen Lagen, C – Anwesenheit gewaltsamer Eingriffsspuren, D – unvollständige Skelette und Ensembles von Fragmenten menschlicher Knochen. Die Ziffern entsprechen dem Verzeichnis im Text.

1

2

a posléze snad i indukovaná jarní perioda. Jak však bylo již poukázáno, tyto indicie samy o sobě dovolují také jiný výklad, resp. mohou být jen náhodným prvkem nálezové situace (zrnotěrka, původní funkce jámy). Přítomnost rohovcové čepele s nepochybnou někdejší funkcí žnového nože lze vysvětlovat i tak, že právě tento artefakt byl použit při násilných manipulacích s lidskými a zvířecími těly. Je pravděpodobné, že jemné řezy na kostech byly způsobeny právě (touto?) silicitou čepelí, protože jinak by z inventáře únětické kultury přicházely v úvahu jako řezné nástroje vlastně jen bronzové dýky. Jakékoliv bližší podrobnosti rituálu unikají, nevíme, co všechno s ním bylo ještě spjato a jak se naložilo s měkkými částmi těl. Součástí obřadu mohl být i kanibalismus, neboť se tu objevily na kostech stopy, jaké má zanechávat manipulace s ním spojená (Jelínek 1957; 1990; Chochol 1971b, 354–358; 1979, 29–38). Opálené kosti by měly snad indikovat opékání masa, žádoucí by pak byla speciální, chemická analýza, jež by prokázala vaření kostí s měkkými částmi ve vodě nebo v tuku (cf. Chochol 1954, 769, 775). Naproti tomu není v této souvislosti bez zajímavosti, že v etnografických pramenech kanibalismus vůbec žádné podobné stopy násilí na kostech nezanechává (Kandert 1982, 195–196). Opravdu, pokud by šlo jen o realizaci aktu antropofagie, ať již v jakékoliv formě, nemuselo k poškození kostí ani dojít, každopádně ne v tak frapantní podobě. Zdánlivě nesmyslná, jakoby sadistická destrukce skeletů musí skrývat jiný aspekt, který může i nemusí být spojován s kanibalismem. Pokus o interpretaci jakožto obětí v souvislosti se zemědělstvím je zde i v mnoha dalších případech pouze jednou z možných a nesporně i poněkud zjednodušených hypotéz. Ve skutečnosti nejsme s to ani objektivně rozhodnout, zda a kdy byl předpokládán rituál ideologickým a morálně-právním důsledkem toho, co se již stalo (různé tresty, děkovné oběti), nebo kdy měl být jen pomocným, zprostředkujícím činitelem k dosažení určitého cíle (prosba, příslib, prevence apod.).

Objekt 5 z Blučiny-Cezav má význam i z hlediska komplexního pohledu na lokalitu samotnou. Lidské kosterné pozůstatky s násilnými zásahy jsou na Cezavách příznačné pro velatické osídlení (Jelínek 1957; Tihelka 1969; Salaš 1989). V r. 1953 byly v objektu 6 na západním úpatí návrší zjištěny čtyři lidské lebky, dlouhé lidské a zvířecí kosti se stopami štípání a řezání, což bylo klasifikováno jako nesporný doklad antropofagie (Jelínek 1954). Z pozdějšího odkryvu vyplynulo datování celé situace do období kultury s moravskou malovanou keramikou (Tihelka 1956). Objektem 5/1985 jsou na Cezavách pozůstatky lidských skeletů s indiciemi násilné manipulace poprvé doloženy také v únětické kultuře. Vnucuje se proto otázka, zda opakováný, i když diskontinuální výskyt nálezů tohoto druhu právě na tomto návrší je jen náhodným jevem, či zda nemá nějaký hlubší význam a neodráží se v něm některé konzervativní nadstavbové jevy jako např. kultovní tradice tohoto polohou a morfologií nápadného terénního útvaru.

ZUSAMMENFASSUNG

Bei der systematischen Erforschung der Höhenlage in der Lage Cezavy bei Blučina (Bez. Brno—venkov) wurden in den Jahren 1984–1986 an der Innenseite eines Befestigungsgrabens der Věteřover Gruppe fünf frühbronzezeitliche Siedlungsgruben untersucht (Abb. 1). Seines Inhalts wegen bemerkenswert ist namentlich das Objekt 5/1985 mit typischem konischem Profil und flachem Boden, das in den tertiären Löss eingelassen war. Schon an der Basis der Humusschicht in einer Tiefe von 0,2–0,3 m zeigte sich hier eine ausgeprägte lokale Materialkonzentration – von Fragmenten menschlicher und tierischer Knochen, Scherben und vereinzelt kleineren Steinen (Abb. 3). Die stark fragmentarischen Knochen und Gefäßteile, begleitet von Steinsplittindustrie, Gehäusen von Malakofauna, Lehmewurfklumpen, verkohltem Getreide und Holzkohlenresten waren dann vor allem in der Mündung und im Hals der Grube lose, chaotisch verstreut (Abb. 4). Im unteren Drittel des Objekts gab es weniger Funde, gänzlich fehlen hier die Menschenknochen, direkt am Boden wurden weitere Artefakte – die Hälfte einer Steinunterlage zum Stampfen des Getreides, der Teil eines Quarzitkiesels und das Bruchstück einer beinernen Spitze festgestellt.

Aus der Zuschüttung der Grube und dem anliegenden Hangenden wurden 230 altbronzezeitliche Scherben gewonnen. Aus vierzehn von ihnen wurde der Unterteil eines größeren Gefäßes mit unregelmäßig gerauhter Oberfläche und polierter, mit Gruppen senkrechter Rillen verzierter Wölbung rekonstruiert (Abb. 5 : 18). Weitere vier Scherben stammen von einer großen Schale mit eingeschwungenem geglättetem Hals, überwölbtem Bandhenkel und mit grob gerauhter Oberfläche des Oberteils (Abb. 5 : 20). Der Großteil des keramischen Materials ist für eine genauere Datierung untauglich. Lediglich das Bruchstück einer Schale mit einem kleinen zungenförmigen Fortsatz am Rande (Abb. 5 : 11) ist eine charakteristische Věteřover Form, dieser Scherben stammt aber aus der Humusschicht und sein Zusammenhang mit dem eigentlichen Objekt ist nicht verlässlich. Relativ häufig sind im Objekt 5/1985 Scherben mit einer vertieften Verzierung aus horizontalen, vertikalen und diagonalen Rillen, die entweder selbständig oder wechselseitig kombiniert verlaufen (Abb. 5 : 12–14, 18–19). Eine solche Verzierung ist in der Únětické Kultur geläufig, wogegen sie in der Věteřover Gruppe nur ausnahmsweise

als Reminiszenz vorkommt. Wir datieren daher dieses Objekt in die Úněticer Kultur u. zw. in ihre jüngere Periode, wo es erstmals zu einer altbronzezeitlichen Besiedlung der Höhenlagen zu kommen beginnt (Stuchlík 1985).

Aus dem Ensemble der Steinsplittindustrie (11 Stück) ist am bemerkenswertesten eine 8,6 cm lange Klinge mit einer scharfen und der anderen fein retuschierten Seite, die einen glänzenden Silikatüberzug trägt (Abb. 5 : 17), welcher auf die Funktion als Errtemesser hindeutet. Der Rohstoff der Splittindustrie, zumeist Hornstein vom Typ Krumlovský les, ist lokalen Ursprungs (Přichystal 1990), hingegen ist die Unterlage zum Stampfen des Getreides aus einem permokarbonischen Konglomerat, das nach A. Přichystals Bestimmung aus einer Entfernung von mindestens 25–30 km auf die Lokalität herangeführt werden mußte. Die Durchschwemmung von etwa der Hälfte der Zuschüttung der Grube erbrachte 291 verkohlte Samen und Unkräuter, 73 Weichtiergehäuse und eine Menge kleiner Holzkohlenreste. Nach den Analysen dieser Funde (Flasar 1990; Kühn 1987; Opravil 1990) war die über mäandrischen Wasserläufen und sumpfigen Ufern situierte Anhöhe Cezavy unzusammenhängend mit wärmeliebendem Buschwerk bewachsen, in der Umgebung war die Hauptgattung des Baumbestandes die Eiche (*Quercus sp.*). Unter den verkohlten Samen dominiert der Emmer (*Triticum dicoccon*), vereinzelt wurden auch Einkorn (*Triticum monococcum*), Spelz (*Triticum spelta*), zweizeilige Gerste (*Hordeum vulgare conv. distichon*) und gemeiner Roggen (*Secale cereale*) nachgewiesen. Mit mindestens zwei Bruchstücken ist auch die Bohne (*Vicia faba*) belegt, deren Vorkommen in dem Úněticer Objekt auf Cezavy das älteste Zeugnis dieser Feldfrucht in Europa nördlich der Alpen darstellt (cf. Jäger 1987).

Die zahlreichste Fundgruppe aus dem Objekt 5 bildet das stark fragmentarische anthropologische Material (ca. 700 Bruchstücke), das von 12 Individuen, elf Kindern und einem Erwachsenen, stammt. Viele Bruchstücke tragen Brandspuren (einschließlich der Bruchflächen) oder sind durch und durch verbrannt. An einigen Fragmenten von Unterkiefern und Röhrenknochen finden sich kurze scharfe Schnitte, nachgewiesen sind auch andere Zeichen von Gewaltanwendung (Jelínek 1990). Ähnlich wie die menschlichen sind auch die tierischen Knochen stark fragmentarisch, oft mit Brandspuren. Nach L. Seitzl (1987) stammen sie größtenteils vom Hausrind (*Bos taurus*), dem Schaf oder der Ziege (*Ovis seu Capra*), vereinzelt fand sich auch ein Knochen des Hausschweins (*Sus scrofa*) und ein Vogelknochen (*Avis*).

Die objektive Bewertung und der Versuch einer Interpretation der Fundsituation des Objekts 5/1985 aus Cezavy bei Blučina erforderten einen eingehenderen Vergleich mit den bisher bekannten Funden menschlicher Skelettreste (mit Ausnahme von Bauopfern und isolierten menschlichen Schädeln und Knochen) in Siedlungsgruben der Úněticer Kultur in Böhmen und Mähren (Abb. 6). In Mähren erscheint anthropologisches Material auf Siedlungen häufiger (35 Lokalitäten) als in Böhmen (20 Lokalitäten), was neben der größeren Variabilität des Bestattungsritus einen weiteren Faktor darstellt, in welchem sich die einigermaßen abweichende Stellung der mährischen Úněticer Kultur gegenüber dem böhmischen Gebiet quantitativ äußert. Insgesamt fanden sich in 87 eingetieften Siedlungsobjekten 144 menschliche Individuen, beide Ziffern beziehen sich jedoch nur auf den minimalen möglichen Stand, denn bei einer Reihe von Lokalitäten läßt sich nicht feststellen, wieviel Gruben Menschengeskelette enthielten oder wieviel Individuen im anthropologischen Material vertreten sind. Das Vorhandensein zweier oder auch mehrerer Individuen in einer Grube ist verhältnismäßig häufig (26,3 %) und mindestens zweimal überwiegt der Anteil der Massenbestattungen auf den Nekropolen. Bei 9 ausgewählten Lokalitäten wurde dann die Anzahl der Gruben mit Skeletten und die Gesamtzahl der Individuen in Bezug auf die Gesamtzahl der Objekte auf der ganzen Siedlung verfolgt. Im Durchschnitt kommt dabei heraus, daß anthropologisches Material auf den Úněticer Siedlungen in 8,3 % der Objekte vorkommt und daß auf jedes Objekt 0,13 Skelette (r) entfallen. Die Anwesenheit dieser Individuen auf den Siedlungen muß die demographischen Berechnungen der Größe der lebenden Population aufgrund der Bestattungen einigermaßen verzeichnen. Nach der Formel $x \cdot r / t \cdot d$ (x – Anzahl der Gruben auf der Siedlung, r – 0,13; t , d – cf. Neustupný 1983, 37–38) wären dies in der Regel minimal 2–3 Personen, die zur Größe der aus der Zahl der Gräber auf dem Gräberfeld errechneten lebenden Population hinzugerechnet werden müssen. Im Idealfall sollte die Größe der lebenden Population und der entsprechenden Siedlung nach der Formel $D + x \cdot r / t \cdot d$ berechnet werden.

Menschliche Skelette oder deren Teile befinden sich in der Regel in Gruben mit einem verengten Eingang, untersetzten Wänden und flachem Boden, die als ursprüngliche kleine Vorratskeller, Getreidekammern anzusehen sind. Nur in vier oder fünf Fällen (2b Blšany, 14 Hrušov, 18c Lovčičky, 20a Mcely, event. 49a Velešovice) ging es um unregelmäßige, gegliedertere oder seichte Gruben und nur einmal befanden sich Skelette in einem Wohnobjekt (12 Hlízov). Bis auf sechs Ausnahmen lagen die Skelette immer am Boden oder über dem Boden der Gruben, ungefähr in deren unterem Drittel.

Etwa zwei Drittel (65,5 %) aller klassifizierten Skelette in Gruben waren in Lagen gebettet, wie wir ihnen in ordentlichen Gräbern begegnen und die wir als rituell bezeichnen können: mit dem Rumpf auf der Seite oder ausnahmsweise am Rücken, mit vor dem Körper zusammengekrümmten Armen und mit in verschiedenem Grade gekrümmten unteren Extremitäten. Die absolute Mehrheit (92,7 %) der Skelette war auf die rechte Seite gekauert, was völlig der Situation im Bestattungsritus entspricht. Bei sieben Individuen in Hockerstellung wurde die Bettung des Rumpfes auf dem Bauche mit dem rechten oder linken unter dem Körper verkrümmten Arm nachgewiesen. Die Anzahl der so niedergelegten Individuen dürfte in Wirklichkeit höher sein. Vorläufig läßt sich nicht einwandfrei erklären, in was für einer Beziehung die Skelette mit dem Rumpf auf dem Bauch und die Skelette mit dem Rumpf auf der Seite zueinander stehen, im Bestattungsritus begegnen wir jedoch einer Verbiegung des Rumpfes auf den Bauch eher selten. Die übrigen Lagen der Skelette in den Gruben sind vereinzelt oder wir vermissen nähere Angaben darüber.

In der Orientierung der Skelette überwiegt allgemein die Lage mit dem Haupt nach Süden mit Abweichungen nach SSW oder SSO, häufiger kommt noch die Orientierung W–O vor. Die übrigen Orientierungen sind seltener vertreten und die Richtung NO–SW ist vorläufig überhaupt nicht beobachtet worden. Gegenüber Böhmen sind in Mähren ausgeprägt Skelette mit O–W–Orientierung vertreten und es zeigt sich überhaupt auch in dieser Hinsicht eine größere

Variabilität der mährischen Funde, was wiederum mit den Regeln des Bestattungsritus in Böhmen und in Mähren korrespondiert.

Nach den anthropologisch bestimmten Skeletten sind in den Siedlungsgruben Erwachsene (19,8% Frauen; 22,1% Männer; 9,3% nicht bestimmte Erwachsene) und Kinder (48,8%) nahezu gleichmäßig vertreten, der Anteil der Erwachsenen wird aber höher sein, denn auf sie dürfte wahrscheinlich der Großteil der überhaupt nicht bestimmten Skelette entfallen. Vom Gesichtspunkt des Lebensalters ist bei den Kindern gleichmäßig das ganze Intervall von 2–18 Jahren ausgelastet, bei den Erwachsenen gab es kein einziges Individuum über 50 Jahre und verhältnismäßig selten ist auch die Kategorie *adultus I* vertreten. Zeichen von Gewaltanwendung wurden außer dem Objekt 5/1985 aus Blučina – Cezavy bei drei weiteren Lokalitäten (Nr. 1, 14, 20a) festgestellt, bei weiteren drei (Nr. 21, 34a, 37) können sie vorausgesetzt werden. Minimal wären dies 22 Personen (15,3%) mit Spuren einer gewaltsamen Behandlung.

Was die menschlichen Skelette in den Siedlungsgruben begleitenden Funde anbelangt, sind die meisten Objekte (60%) völlig fundlos oder sie enthalten das übliche Siedlungsinventar. In acht Gruben fanden sich an den Skeletten bronzene oder beinerne Schmuckstücke, die jedoch nicht als den Grabbeigaben völlig adäquat angesehen werden können, denn sie stellten nur einen Bestandteil der normalerweise getragenen Garnitur dar. Die einzige verlässliche Beigabe bei den Skeletten in Siedlungsgruben sollten die dazugestellten Gefäße sein (11,5%), die auch von weiteren Artefakten – Schmuckgegenständen, Steinwerkzeugen, Gewichten und Spinnwirteln begleitet sein können. Vom chronologischen Gesichtspunkt erscheinen menschliche Skelettüberreste in Gruben in Mähren gleichmäßig in der älteren wie in der jüngeren Periode der Úněticer Kultur (à 10 Lokalitäten), in Böhmen hingegen ist der Großteil dieser Funde erst jungúněticer Ursprungs (83%).

Die Versuche einer Interpretation der menschlichen Skelette und Knochen auf den Siedlungen werden einestails durch die ungenügenden, nur stückhaften Fundinformationen, andernteils durch den Charakter der archäologischen Quellen selbst ungünstig beeinflusst. Die pauschale Bezeichnung der Skelette in Siedlungsgruben als Bestattungen kann nicht akzeptiert werden, denn dieser Begriff ist bereits ein interpretierender Terminus. Vom Gesichtspunkt der Kriterien des Bestattungsritus der Úněticer Kultur läßt sich höchstens bei neun Objekten (10,3%) über echte Bestattungen, vielleicht Geheim- oder Notbestattungen, gegebenenfalls auch Bestattungen von Ehrenopfern erwägen. Anders können wir uns vorläufig den Grund einer Bestattung auf einer Siedlung bei einer Úněticer Population mit ordentlichen Gräberfeldern nicht erklären. Der Großteil der kompletten Menschenskelette ist in den Siedlungsgruben in Bestattungslagen, doch ohne adäquate Beigaben niedergelegt. Einige Objekte mit diesen Skeletten, besonders die spätúněticer (cf. *Stuchlik 1987b*, 73–77), könnten zwar auch ohne Ausstattung echte Gräber supplieren, den bisherigen Fundkontexten würde eher die Erklärung als Menschenopfer zur Erneuerung der vegetativen und fruchtspendenden Kräfte entsprechen (*Bouzek - Koutecký 1980*, 413–414, 419). Mehrere Indizien würden dafür sprechen: (1) die Anwesenheit der Skelette in ursprünglichen Getreidegruben (die verschwindend kleine Frequenz anderer eingetiefter Siedlungsobjekte kann die Situation verzeichnet darstellen); (2) das parallele Vorkommen von mit dem Getreideanbau zusammenhängenden Funden (Unterlagen zum Kornstampfen, Brecher, silizierte Sichelklingen); (3) die pietätvolle Lage (eine Opferung im Interesse des Kollektivs und vom Gesichtspunkt seiner Bedürfnisse galt als Ehrenpflicht); (4) die Situierung der Skelette am Boden oder über dem Boden der Vorratsgruben (wenn in der Grube Saatgetreide gelagert war, dürfte es zur Niederlegung toter Individuen in solchen Objekten am wahrscheinlichsten nach der Öffnung und Leerung der Grube gekommen sein, d. h. zeitig im Frühjahr, so daß die Opferung der Personen im Zusammenhang mit dem Beginn der Frühjahrsfeldarbeiten erfolgte). Damit wollen wir nicht behaupten, daß die in Siedlungsgruben, ob nun mit oder ohne Ausstattung, rituell begrabenen Personen eine bedeutungsmäßig einheitliche, geschlossene Kategorie bildeten, die nach der Schablone interpretiert werden kann. Dasselbe gilt auch von einer dritten Gruppe, die von mehr oder weniger vollständigen Skeletten in Lagen, welche den Regeln des Bestattungsritus nicht entsprechen, gebildet wird. Einige dieser Individuen wurden in die Gruben einfach hineingeworfen, andere aber befinden sich in einer absichtlich hergestellten Lage (z.B. die erwähnten Skelette in gekrümmter Lage mit auf den Bauch gedrehtem Rumpf). Diese ließen sich vielleicht auch als Opfer interpretieren, offenbar bereits mit verschiedenartiger Motivierung (cf. *Behm-Blancke 1958*, 250), gegebenenfalls als rituelle Hinrichtungen, eher dürfte es sich jedoch um in irgendeiner Weise schuldige und bestrafte, oder um unter ungewöhnlichen Umständen verstorbene Personen handeln. Im Falle einer größeren Anzahl nichtrituell niedergelegter Skelette in einer Grube (4 Blučina, 34a Rajhrad, 55 Znojmo?) kommt wohl ein gewaltsamer Tod mit einem moralrechtlichen Aspekt der Wahrheit näher als ein Ableben bei einer Epidemie (cf. *Stuchliková - Stuchlik - Stloukal 1985*, 60–61).

Die letzte Gruppe der vorfolgten menschlichen Skelettreste in Siedlungsgruben (unvollständige Skelette, deren dislozierte Teile und Kumulationen fragmentarischer Knochen) repräsentiert das Objekt 5/1985 aus Blučina–Cezavy. Nach der Form des Objekts, den verkohlten Getreidekörnern in der Zuschüttung sowie der kleinen Lehmwurfstücke (Ausschmierung mit Rutengeflecht verkleideter Wände) steht ihre ursprüngliche Funktion als Getreidegrube außer Zweifel. Schubweise, intentional wurde der Raum der Grube über den Lössschichten zugeschüttet (Abb. 2), das untere Drittel war zu dieser Zeit bereits ausgefüllt (daher fehlten hier Menschenknochen), nicht entscheiden läßt sich jedoch, ob ebenfalls absichtlich oder nur zufällig. Doch auch so dürfte es zur intentionalen Zuschüttung der Grube am ehesten nach ihrer Öffnung (im Frühjahr?) gekommen sein. Was die Anzahl der menschlichen Individuen, den Erhaltungszustand der Skelettüberreste und die Anwesenheit gewaltsamer Eingriffsspuren anbelangt, steht das Objekt 5/1985 im Rahmen des zusammengetragenen Ensembles praktisch ohne Analogie da (Abb. 7). Mindestens zwölf der hier festgestellten Personen (größtenteils Kinder im Alter von 2–6 Jahren) sind schwerlich eines natürlichen Todes gestorben. Ihre Körper wurden brutal durch Brechen, Schlagen und Schneiden zergliedert und einige zertrümmerte Knochen gelangten dann ins Feuer. Schließlich wurden dann die Skelettüberreste (sicherlich nicht alle) in eine ursprünglich zur Lagerung des Getreides

bestimmte Grube geschüttet, die nicht allzuweit vom Feuer und somit vom Ort der veranstalteten Zeremonie entfernt gewesen sein kann. Alles fand in der teilweise bereits zugeschütteten Grube keinen Platz mehr, so daß ein Teil des Materials an der Oberfläche über ihrer Mündung liegenblieb. Den gesamten Fund betrachten wir als Überrest eines blutigen Rituals, einer vielleicht mit der Landwirtschaft zusammenhängenden Hekatombe. Darauf würden mehrere Indizien hindeuten (die Getreidegrube, die Unterlage zum Kornstampfen, das Erntemesser), an und für sich gestatten diese Indizien jedoch auch eine andere Auslegung, bzw. können nur ein zufälliges Element der Fundsituation darstellen. Die näheren Einzelheiten des Rituals entziehen sich unserer Kenntnis, vor allem wissen wir nicht, was mit den Weichteilen der Körper geschah. An den Menschenknochen ist hier eine Reihe Spuren erkennbar, wie sie eine mit Kannibalismus verbundene Manipulation hinterlassen soll (*Jelinek 1957; 1990; Chochol 1971; 1979*). Nach den ethnographischen Quellen hinterläßt jedoch der Kannibalismus an den Knochen keine ähnlich gearteten Spuren (*Kandert 1982, 195–196*). Hinter der scheinbar geradezu sadistischen Destruktion der Skelette muß sich ein anderer Aspekt verbergen, der mit dem Kannibalismus in Verbindung gebracht werden kann aber nicht muß. Die Interpretation als Menschenopfer im Zusammenhang mit der Landwirtschaft ist bei diesen Funden nur eine der möglichen Hypothesen. Oft sind wir gar nicht imstande objektiv zu entscheiden, ob und wann ein vorausgesetztes Ritual die ideologische und moralrechtliche Folge dessen gewesen ist, was bereits geschehen war (diverse Strafen, Dankopfer), oder wann es nur ein vermittelnder Faktor zur Erreichung eines bestimmten Zieles (Bitte, Versprechen, Prävention u.ä.) sein sollte.

Die menschlichen Skelettüberreste mit Zeichen von Gewaltanwendung sind auf Cezavy bei Blučina kennzeichnend für die Velatice Besiedlung vom Anfang der jüngeren Bronzezeit (*Jelinek 1957; Tihelka 1969; Salaš 1989*) und wurden hier auch in der Kultur mit mährischer bemalter Keramik festgestellt (*Jelinek 1954; Tihelka 1956*). Durch das Objekt 5/1985 sind diese Funde erstmals auch in der Periode der Únětice Besiedlung belegt. Es drängt sich daher die Frage auf, ob das wiederholte Vorkommen menschlicher Skelettüberreste mit Indizien einer gewaltsamen Manipulation auf dieser Anhöhe nur eine zufällige Erscheinung darstellt, oder ob sie nicht irgendeine tiefere Bedeutung besitzt (z.B. kultische Traditionen einer auffälligen Terrainlage).

Übersetzt von Ferdinand Kirschner

Literatura

- Behm-Blancke, G. 1958:* Höhlen, Heiligtümer, Kannibalen. Archäologische Forschungen im Kyffhäuser. Berlin.
- Beranová, M. 1980:* Zemědělství starých Slovanů. Praha.
- Bouzek, J. - Koucký, D. 1980:* Mohylové a knovízské kostrové „pohřby“ v jámách ze severozápadních Čech — Skelettbestattungen in Gruben der Knovíz und Hügelgräberkultur aus Nordwestböhmen, PA LXXI, 360—432.
- Bubeník, J. 1973:* Tvřice, o. Louny, BZO 1970, 157.
- Clark, R. M. 1975:* A calibration curve for radiocarbon dates, *Antiquity* XLIX, 251—266.
- Červinka, I. L. 1902:* Morava za pravěku. Brno.
- 1926: Předvěká pohřebiště v Němčicích na Hané — Die vorgeschichtlichen Friedhöfe und Funde in Němčice an der Haná (Mähren), *Pravěk*, č. 1—3. Brno.
- Čížmář, M. - Geisler, M. 1987:* Rettungsgrabungen auf dem Bau der Autobahn im Abschnitt Holubice—Tučapy im Jahre 1985 (Bez. Vyškov), PV 1985, 65—66.
- Dočkalová, M. - Salaš, M. - Smrčka V. 1987:* An Early Bronze Age Settlement Pit with Human Skeletal Remains, *Anthropologie* XXV/3, 229—234.
- Dvořák, F. 1927:* Nález únětické kultury na Kolínsku — Trouvailles de la culture d'Únětice dans les environs de Kolín, PA XXXV, 1926—1927, 353—370.
- 1932: Nález únětické kultury na Kolínsku. III. — Die frühbronzezeitlichen Funde aus der Umgebung von Kolín. III, PA XXXVIII, 8—14.
- Fišara, K. 1900:* Hrob se skrčenou kostrou u Nákla, ČVSMO XVII, 30—31.
- Flasar, L. 1990:* Měckýši z únětické jámy v Blučině — Weichtiere aus der Únětice Grube in Blučina, PA LXXXI, 305—306.
- Fridrichová, M. 1971:* Věteřovské abyla nské sídliště v Praze—Zahradním Městě — Eine Siedlung der Věteřover und Bylaner Kultur in Prag—Zahradní Město, AR XXIII, 91—97.
- 1973: Praha 6—Bubeneč, BZO 1970, 118—119.
- Geisler, M. - Kovárník, J. 1983:* Pravěké sídliště v Dobšicích (okr. Znojmo) — Prähistorische Siedlung bei Dobšice (Bez. Znojmo), PV 1981, 74—76.
- Geisler, M. - Peška, J. - Rakovský, I. 1985:* Rettungsgrabungen am Baue des unteren Stausees des Wasserwerkes Nové Mlýny im Jahre 1983 (Bez. Břeclav), PV 1983, 111—112.
- Geisler, M. - Stuchliková, J. 1986:* Věteřovské sídliště v Mušově (okr. Břeclav) — Die Věteřover Siedlung in Mušov (Bez. Břeclav), AR XXVIII, 121—138.
- Geislerová, K. - Vitula, P. 1985:* Únětické sídliště a pohřebiště u Tvarožné — One site and two cemeteries of the Únětice culture near Tvarožná, distr. of Brno—environs, AR XXXVII, 489—497.
- Grimm, H. 1978:* Paläopathologische Befunde an Menschenresten aus der Bronzezeit in der DDR als Hinweise auf Lebensablauf und Bevölkerungsgeschichte, *AuF* 23, 1—10.
- 1981: Die bronzezeitlichen Menschenreste von Zauschwitz, Kreis Borna, in: *Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte I*, Berlin, 439—462.

- Hásek, I. 1984: Obydli a sídliště v oblasti únětické kultury — Die Behausungen und Siedlungen im Bereich der Úněticer Kultur, ČNM 153, 1—27.
- Hnízdová, I. 1953a: Osady a chaty únětického lidu v Čechách — Hameaux et cabanes du peuple ounětitzien en Bohême, AR V, 380—392, 431—432.
- 1953b: Únětická kulturní jáma s lebkou starce v Praze—Kobylišich — Fosse archéologique de la civilisation récente d'Únětice avec un crâne d'un vieillard, trouvée Prague—Kobylišy, AR V, 737—740, 839—840.
- Holodňák, P. 1987: Methodische Probleme bei der Bestimmung von Populationsgröße in der Latènezeit, Anthropologie XXV, 143—154.
- Chleborád, M. 1928: Poslední archaeologické výzkumy na Bučovsku, Pravěk 4—6, 1927—1928.
- Chochol, J. 1954: Lidské kosti z knovízských jam v Břeštanech — Os humains trouvés dans les fosses knovíziennes de Břeštany en Bohême, AR VI, 751—752, 769—776, 839—840.
- 1958: Výsledky antropologického zpracování kostrových pozůstatků z Hrušova, AR X, 309—312.
- 1971a: Antropologický posudek o tělesném pozůstatku ze Mcel, AR XXIII, 679—682.
- 1971b: Antropologická problematika kostrových hrobů knovízké kultury v Čechách — Zur anthropologischen Problematik der Körpergräber der Knovizer Kultur in Böhmen, PA LXII, 324—363.
- 1979: Kosterné nálezy ze sídlištních jam knovízké kultury v severozápadních Čechách — Skelettfunde aus Siedlungsgruben der Knovizer Kultur in Nordwestböhmen, PA LXX, 21—41.
- Jäger, K. - D. 1987: Zur Rolle der Ackerbohne (*Vicia faba* L.) in Landwirtschaft und Brauchtum der Urnenfelderzeit in Mitteleuropa, in: Die Urnenfelderkulturen Mitteleuropas, Praha, 26—35.
- Jakab, J. 1978: Intentional Interference on the Skeletons of the Otomani People Found at the Cultic Object in Spišský Štvrtok, Anthropologie (Brno) XVI, 139—141.
- Jelinek, J. 1954: Anthropofagie v době bronzové na Moravě — Anthropophagie en Moravie à l'âge du bronze, AR VI, 633—634, 643—646, 717.
- 1957: Anthropofagie a pohřební ritus doby bronzové na podkladě nálezů z Moravy a z okolních zemí — Anthropophagy and funeral rite of the Bronze Age according to the finds from Moravia and neighbouring territories, ČMM XLII, řada B, 85—134.
- 1959: Anthropologie der Bronzezeit in Mähren, Anthropos 10, Brno.
- 1990: Nový nález lidských pozůstatků ze starší doby bronzové na Cezavách u Blučiny — Neuer Fund der menschlichen Überreste aus der älteren Bronzezeit auf Cezavy bei Blučina, PA LXXXI, 300—303.
- Jelínková, Z. - Sláma, J. 1959: Hromadné pohřby únětické kultury v Tursku u Prahy — Massenbestattungen der Aunjetitzer Kultur in Tursko bei Prag, AR XI, 323—334.
- Justová, J. 1968: Nálezové zprávy Archeologického ústavu ČSAV 1955—1964 — Fundberichte des Archäologischen Instituts der ČSAV 1955—1964. ASM 6. Praha.
- Kandert, J. 1982: Poznámky k využití etnografických údajů v případě výkladu knovízských „hrobů“ — Bemerkungen zur Applikation ethnographischer Erkenntnisse am Beispiel der Deutung von Knovizer „Gräbern“, AR XXXIV, 190—200.
- Knor, A. 1957: Eneolitická a únětická opevněná osada ve Vraném na Slánsku. (Výzkum 1953—1956) — Befestigte Ansiedlung des Eneolithikums und der Aunjetitzer Kultur in Vraný bei Slaný, in: Referáty o pracovních výsledcích československých archeologů za rok 1956, část I, Liblice, 51—58.
- Koštuřík, P. - Palátová, D. 1984: Zachraňovací archeologický výzkum v Těšeticích—pískovně — Archäologische Rettungsgrabungen in Těšetice—Kiesgrube, SPFFBU—E 29, 109—130.
- Koutecký, D. 1973: Dobroměřice, o. Louny, BZO 1970, 23—24.
- Kudrnáč, J. 1955: Lidské kostry v jámě na únětickém sídlišti v Klučově — Squelettes humains dans une fosse à l'habitat de la civilisation ounětitzienne à Klučov (Kloutchov), ar. de Český Brod, AR VII, 588—592, 715.
- Kühn, F. 1978: Obilí z doby bronzové ze Šlapanic u Brna (okr. Brno—venkov) — Getreide aus der Bronzezeit aus Šlapanice (Bez. Brno—venkov), PV 1976, 31—33.
- 1987: Botanický rozbor semen z únětické obilní jámy na Cezavách u Blučiny, Rkp. MM Brno.
- Kuna, M. 1982: Tursko, okr. Praha—západ, BZO 1978—1979, 139—140.
- 1984: Roztoky, okr. Praha—západ, BZO 1980—1981, 111—112.
- Lička, M. 1969: Mcely, okr. Nymburk, BZO 6, 1968, 76—77.
- 1971: Kostrový pohřeb v únětické sídlištní jámě ze Mcel (o. Nymburk). (Příspěvek k poznání pohřebního ritu ve starší době bronzové) — Das Skelettgrab in der Aunjetitzer Siedlungsgrube von Mcely, Kr. Nymburk. (Ein Beitrag zur Kenntnis des Grabbrauchs in der älteren Bronzezeit), AR XXIII, 669—679.
- Lorencová, A. - Beneš, J. - Podborský, V. 1987: Těšetice—Kyjovice 3. Únětické pohřebiště v Těšeticích—Vinohradech — Das Aunjetitzer Gräberfeld in Těšetice — „Vinohrady“ („Weinberge“). Brno.
- Ludíkovský, K. 1960: Únětická obilní jáma s hromadným pohřbem v Prasklicích — Aunjetitzer-Grube mit einer Massenbestattung in Prasklice bei Kroměříž, PV 1959, 41.
- Matoušek, V. 1982: Pohřební ritus rané únětické kultury v Čechách — Der Grabritus der frühen Aunjetitzer Kultur in Böhmen, Praehistorica X, Varia archaeologica 3, Praha, 33—52.
- Meduna, J. 1961: Objev únětické jámy s pohřbem v Trboušanech (okr. Brno—venkov) — Entdeckung einer Aunjetitzer-Grube mit einer Bestattung in Trboušany (Bez. Brno—venkov), 1960, 54.
- Melichárek, A. 1929: Dějiny městečka Blučiny. Blučina.

- Moucha, V.* 1963: Die Periodisierung der Úněticer Kultur in Böhmen, SbČSSA 3, 9–60.
- Nekvasil, J.* 1977: Pokračování záchranného výzkumu horákovského sídliště ve Šlapanicích (okr. Brno—venkov) — Fortsetzung der Rettungsgrabung der Horákov-Siedlung in Šlapanice (Bez. Brno—venkov), PV 1975, 38.
- Neustupný, E.* 1983: Demografie pravěkých pohřebišť — The Demography of Prehistoric Cemeteries. Praha.
- Ondráček, J.* 1960: Únětické pohřebiště a sídliště ve Vyškově — Aunjetitzer-Gräberfeld und Siedlung in Vyškov, Sborník I AÚ ČSAV Brno, 27–32.
- 1964: Časné únětická kultura na Moravě a problém jejího vzniku. Rkp. kandidátské disertace. Brno.
- 1967a: Únětické pohřebiště v Čejči u Hodonína — Das Aunjetitzer Gräberfeld in Čejč bei Hodonín, AR XIX, 302–310.
- 1967b: Únětické sídliště v Tvrdonicích, okr. Břeclav — Úněticer Siedlung in Tvrdonice, Bez. Břeclav, PV 1966, 27–28.
- 1971: Únětická jáma s kostrou z Přibic (okr. Břeclav) — Eine Aunjetitzer Grube mit Körperbestattung von Přibice (Bez. Břeclav), PV 1969, 10–12.
- Ondráček, J. - Podborský, V.* 1954: Výzkum na Cezavách u Blučiny v r. 1953 — Fouilles de Cezavy près de Blučina en 1953, AR VI, 630–933, 717.
- Ondráček, J. - Stuchlíková, J.* 1982: Věteřovské sídliště v Budkovicích. FontArchMor. XVI. Brno.
- Ondruš, V.* 1972: Dětské pohřby na neolitickém sídlišti ve Vedrovicích - Kinderbestattungen auf der neolithischen Siedlung in Vedrovice, ČMM LVII, 27–36.
- Opravil, E.* 1990: Zuhelnatělé dřevo z objektu č. 5 na Cezavách u Blučiny — Verkohltes Holz aus dem Objekt Nr. 5 auf Cezavy bei Blučina, PA LXXXI, 303–305.
- Pavelčík, J.* 1949: Kostry z jam na únětickém sídlišti v Černých Polích v Brně z r. 1948/49, ČMM XXXIV, 158–163.
- Peškař, I.* 1958: Sídliště z období únětické a velatické kultury v Rajhradě — Eine Siedlung aus der Zeit der Aunjetitzer Kultur in Rajhrad, PV 1957, 39–40.
- Pleiner, R.*, ed., 1978: Pravěké dějiny Čech — Urzeitliche Geschichte Böhmens. Praha.
- Pleinerová, I.* 1960: Únětické pohřebiště a osada v Blšanech u Loun — Gräberfeld und Siedlung der Aunjetitzer Kultur von Blšany bei Laun, PA LI, 488–526.
- 1966a: Únětická kultura v oblasti Krušných hor a jejím sousedství I — Die Aunjetitzer Kultur im Bereich des Erzgebirges und in den Nachbargebieten I, PA LVII, 339–458.
- 1966b: Březno, o. Louny, BZO 3, 1965, 43–47.
- 1967: Poznatky a problémy výzkumu v Březně — Erkenntnisse und Probleme der Ausgrabungen in Březno, AR XIX, 658–665.
- 1981: Zu einigen Sonderformen der Mehrbestattungen in der Aunjetitzer Kultur, in: Studien zur Bronzezeit, Festschrift für Wilhelm Albert von Brunn (Hrsgb. H. Lorenz), Mainz a. R., 349–362.
- 1982: Březno, okr. Louny, BZO 1978–1979, 14.
- Plesl, E.* 1954: Únětické nálezy v Blšanech u Loun — Trouvailles ounětitziennes de Blšany (Blchany) près de Louny, AR VI, 739–744, 838.
- Přichystal, A.* 1990: Štípaná industrie z únětického objektu na Cezavách u Blučiny — Spaltindustrie aus dem Úněticer Objekt auf Cezavy bei Blučina, PA LXXXI, 306–307.
- Rataj, J.* 1958: Únětické pohřebiště na Hrušově — Das Aunjetitzer Gräberfeld in Hrušov (Bez. Ml. Boleslav), Böhmen, AR X, 305–312.
- Říthovský, J.* 1968: Výzkum velatického sídliště v Lovčičkách (okr. Vyškov) — Die Ausgrabungen in der Velaticer-Siedlung von Lovčičky (Bez. Vyškov), PV 1967, 49–52.
- Salaš, M.* 1986: Výzkum fortifikace věteřovského výšinného sídliště u Blučiny — Die Ausgrabung der Fortifikation der Věteřover Höhengsiedlung bei Blučina, Mähren, AR XXXVIII, 504–514, 594–595.
- 1987: Třetí rok výzkumu výšinného sídliště u Blučiny (okr. Brno—venkov) — Drittes Grabungsjahr auf der Höhengsiedlung bei Blučina (Bez. Brno—venkov), PV 1985, 27–28.
- 1989: Der gegenwärtige Forschungsstand der Untersuchungen auf der jungbronzezeitlichen Höhengfundstelle Cezavy bei Blučina, in: Studia nad grodami epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, Wrocław, 113–130.
- Seitl, L.* 1987: Posudek na osteologický materiál, Blučina—Cezavy, objekt 5. Rkp. MM Brno.
- Schirmeisen, K.* 1929: Beiträge zur mährischen Vorgeschichte, Sudeta V, 1–14.
- Smetánka, Z.* 1975: Praha 1—Hradčany, BZO 1972, 136–137.
- Smrčka V. - Horn, V. - Salaš, M. - Loosová, J.* 1988: Znamky antropofagie a anémie na Blučině (jižní Morava) ve starší době bronzové (Předběžné sdělení) — Belege der Anthropophagie und Anämie in Blučina (Südmähren) in der Frühbronzezeit (vorläufige Mitteilung), in: Antropofagie a pohřební ritus doby bronzové, Brno, 51–59, 226–227.
- Smrž, Z.* 1981: Dva knovízské objekty z Čachovic (okr. Chomutov) — Zwei Knovizer Objekte aus Čachovice (Kr. Chomutov), AR XXXIII,
- 1987: Vývoj a struktura osídlení v mikroregionu Lužického potoka — The development and structure of settlement in the microregion of the stream Lužický—potok in the area of Kadaň, AR XXXIX, 601–621.
- Staňa, Č.* 1960: Únětické sídliště v Telnici, okr. Brno—venkov — Aunjetitzer-Siedlung in Telnice, Bez. Brno, PV 1959, 39–40.
- 1986: Výšinné únětické sídliště na Zelené hoře u Vyškova na Moravě — Eine Höhengsiedlung der Únětice-Kultur am Hügel Zelená hora bei Vyškov in Mähren, AR XXXVIII, 46–61.

- Stloukal, M. - Vyhnanek, L. 1975: Únětická kostra z Přibic (okr. Břeclav) — Ünéticer Skelett aus Přibice (Bez. Břeclav), PV 1974, 19—20.*
- Stuchlík, S. 1969: Sídliště únětické kultury na Moravě. Rkp. diplomové práce. Brno.*
- 1975: Záchraný výzkum únětického sídliště ve Šlapanicích (okr. Brno—venkov) — Rettungsgrabung der Ünéticer Siedlung in Šlapanice (Bez. Brno—venkov), PV 1974, 18—19.
 - 1980: Archeologické nálezy ze starší doby bronzové a halštatu, in: Unger a kol. 1980.
 - 1981: Osídlení jeskyň ve starší a střední době bronzové na Moravě — Die Höhlenbesiedlung in der älteren und mittleren Bronzezeit in Mähren. Stud. AÚ Brno IX, 2. Praha.
 - 1985: Výšinná sídliště únětické kultury na Moravě — Höhensiedlungen der Ünéticer Kultur in Mähren, in: Früh-bronzezeitliche befestigte Siedlungen in Mitteleuropa, Kraków, 129—142.
 - 1987a: Záchraná akce ve Velkých Pavlovicích (okr. Břeclav) — Rettungsaktion in Velké Pavlovice (Bez. Břeclav), PV 1985, 68—69.
 - 1987b: Únětické pohřebiště v Mušově — Ünéticer Gräberfeld in Mušov. Stud. AÚ Brno XIV, 2. Praha.
- Stuchlíková, J. 1987: Nové výzkumy sídlišť věteřovské skupiny na jižní Moravě — Neue Ausgrabungen auf den Siedlungen der Věteřov-Gruppe in Südmähren, AR XXXIX, 10—17.*
- Stuchlíková, J. - Stuchlík, S. 1983: Záchraný výzkum ve Velkých Pavlovicích (okr. Břeclav) — Rettungsgrabung in Velké Pavlovice (Bez. Břeclav), PV 1981, 33—34.*
- Stuchlíková, J. - Stuchlík, S. - Stloukal, M. 1985: Ein Věteřov-Massenbegräbnis aus Velké Pavlovice, Anthropologie XXIII, 51—68.*
- Šikulová, V. 1963—1964: Únětický pohřeb přikrytý torsi nádob ze Svatobořic u Kyjova — Mit Gefäßfragmenten überdeckte Ünéticer Bestattung aus Svatobořice bei Kyjov, Sborník III, Karlu Tihelkovi k pětadesátinám, Brno, 62—64.*
- Tempir, Z. - Vodák, A. 1959: Rozbor některých archeologických nálezů pravěkých plodin na území Československa — Analytische Untersuchungen einiger archäologischer Funde von prähistorischen Kulturpflanzen auf dem Gebiete der Tschechoslowakischen Republik, in: Vědecké práce Československé akademie zemědělských věd z dějin zemědělství a lesnictví, Praha, 125—146.*
- Tihelka, K. 1953a: Moravská únětická pohřebiště — Die Aunjetitzer Gräberfelder in Mähren, PA XLIV, 229—328.*
- 1953b: Nálezy ze sídliště věteřovského typu na Nových Horách u Věteřova — Die Funde aus der Siedlung des Věteřov-Typus bei Věteřov, Mähren, ČMM XXXVIII, 27—62.
 - 1956: Neolitické jámy na Cezavách u Blučiny — Neolithische Gruben in der Flur „Cezavy“ bei Blučina, ČMM XLI, 45—52.
 - 1960: Moravský věteřovský typ — Der mährische Věteřov (Wieterschauer) Typus, PA LI, 27—135.
 - 1962: Moravský věteřovský typ, II. část (materiál) — Der mährische Věteřov (Wieterschauer) Typus, II. Teil (Material). ŠZ AÚ SAV 8. Nitra.
 - 1969: Velatice Culture Burials at Blučina. FontArchPrag 13. Pragae.
- Tihelka, K. - Hank, V. 1949: Sídliště únětické a středodunajské mohylové kultury v Brně-Černých Polích — Excavation of an Early Bronze Age Settlement at Černá Pole, Brno, ČMM XXXIV, 138—157.*
- 1966: Jámy na únětickém sídlišti v Brně-Černých Polích z r. 1950—1951 — Die Gruben auf der Aunjetitzer Siedlung in Brno-Černá Pole, AR XVIII, 194—197.
- Unger, J. a kol. 1980: Pohořelice-Klásterka. Pravěké sídliště, slovanská osada a zaniklá středověká ves — Prähistorische Siedlung, slawische Niederlassung und mittelalterliche Dorfwüstung. Stud. AÚ Brno VIII, 2. Praha.*
- Vladár, J. 1975: Spišský Štvrtok. Opevnená osada otomanskej kultúry, in: III. medzinárodný kongres slovanskej archeológie, Bratislava, 7.—14. September 1975. Nitra, 3—20.*
- Wankel, H. 1873: Eine Opferstätte bei Raigern in Mähren, MAGW III, 75—94.*

NOVÝ NÁLEZ LIDSKÝCH POZŮSTATKŮ ZE STARŠÍ DOBY BRONZOVÉ NA CEZAVÁCH U BLUČINY

NEUER FUND DER MENSCHLICHEN ÜBERRESTE AUS DER ÄLTEREN BRONZEZEIT AUF CEZAVY BEI BLUČINA

Jan Jelínek, MM Brno

V roce 1985 objevil M. Salaš při archeologickém výzkumu na Cezavách u Blučiny (*Salaš 1987*) nevelkou jámu svým tvarem typickou pro starší dobu bronzovou a určil ji spolu s jejím obsahem jako mladoúnětickou. Kromě keramických střepů obsahovala četné fragmenty lidských a zvířecích kostí. Skutečnost, že nálezy se nacházely v jámě v různých hloubkách a ne v okolí jámy, vylučuje, že by šlo o přírodními silami (eroze, splachy) přemístěné nálezy z jiného místa nacházejícího se výše ve svahu. Lidské kosti, které byly

podstatně početnější nežli zvířecí, byly rozmístěny porůznu v celé výplni jámy, nejvíce však v jejích nejvyšších 30 cm. Skutečnost, že fragmenty jedné a téže kosti byly nalezeny v různé hloubce a výplň jámy byla pedologicky jednotná, svědčí pro jednorázovou událost. Překvapující je velké množství fragmentů lidských kostí, kterých bylo téměř 700 kusů. Z nich asi 170 kusů bylo opálených, vzácně i silně přepálených.

Opálené kosti

Stopy opálení a v některých případech ostré hranice opálení lomných ploch ukazují, že některé z kostí byly do ohně odhozeny již v rozbitém stavu, tj. jako fragmenty. Náhodně byly kryty keramickým střepem či jinou plochou kostí, která zanechala ostré obrysy opálení (obr. 1 : 1). V jámě (hrdlo jámy mělo jen 70 cm v průměru) nebylo zjištěno ohniště, což ukazuje, že kosti tu jsou na druhotném místě. Oheň se nacházel jinde a odtud byly kosti vybrány a opálené s neopálenými hozeny do jámy. Většina opálených úlomků je jen ožehnutá. Kost je v tom případě zbarvena černě. Některé jsou však výjimečně i přepálené, jejich zbarvení je šedé a jsou obvykle žárem popraskané.

Rozbité kosti

Téměř u všech nalezených kostí jde o fragmenty. Pocházejí z rozdílných částí skeletu bez zvláštního výběru. Větší část jich patřila dětem nejrůznějšího věku. Časté jsou spirální fraktury, které mohly vzniknout jen na čerstvé kosti, obsahující své organické látky. U fosilizované kosti takové spirální fraktury nevzniknou, neboť kost zbavená organických látek se láme jednoduchým, nejčastěji příčným lomem. Navíc některé fraktury jsou na místech (například velká spirální fraktura dolní čelisti), kde muselo být použito značné síly a páčení (obr. 1 : 2). Je zřejmé, že kosti byly záměrně lámány a rozbíjeny na menší kusy. Stopy tlučení jsou častější nežli stopy opálení, ale méně časté nežli rozlámané kosti. Jde o zřetelné stopy úderů, patrně kamelem či jiným tvrdým předmětem. Zde jsme odkázáni jen na dohad, neboť podobný předmět v jámě ani jinde nebyl nalezen. Stopy tlučení nejsou jen na kostech, ale tam, kde jde o čelisti, jsou často otlučené části zubů nebo i celé zuby.

Řezy na kostech

Vzácně najdeme na jednotlivých fragmentech kostí stopy seků nebo řezů. Ilustrativní je v tomto směru ramenní kost dospělého jedince rozlomená na dvě části, se stopou úderu v místě lomu. Obě části kosti byly nalezeny v různé hloubce jámy (obr. 1 : 3). Navíc na distální části kosti, nalezené v hloubce 30 cm, jsou stopy jemných řezů ostrým předmětem. Podobné krátké ostré řezy byly zjištěny i při zpracování antropologického materiálu z téže lokality (Cezavy u Blučiny) z let 1950–1960 (*Jelínek 1957*). Tehdy však šlo o nálezy z mladší doby bronzové patřící velatické kultuře. Stopy řezů na kostech byly zjištěny celkem jen v sedmi případech (obr. 1 : 4).

Je nutné uvést, že na dvou zvířecích kostech získaných z jámy, kde se nacházely mezi lidskými kostmi, byly zjištěny ohryzy pravděpodobně od psů. Na lidských kostech podobné ohryzy zjištěny nebyly. Tyto stopy po zvířecích zubech ukazují, že zmíněné dvě zvířecí kosti ležely patrně delší dobu na povrchu, kde k nim měli psi přístup. Teprve později byly spolu s lidskými kostmi odhozeny do jámy. Rozbíjení lidských kostí a lebek, stopy opálení, úderů, spirální fraktury a vzácnější stopy řezů jsou vysvětlitelné jen jako kulinaristická manipulace, tedy jako pozůstatky dokládající kanibalismus. Podle opakujících se fragmentů čelních kostí byl určen nejmenší možný počet jedinců na 11 dětí. Kosti postkraniálního skeletu však náležely také alespoň jednomu dospělému jedinci. Je zřejmé, že celkový skutečný počet jedinců byl podstatně vyšší (25–35 jedinců).

Zatímco nálezy z dřívějších let (*Jelínek 1950; 1957; Tihelka 1951*) patřily rozhraní střední a mladší doby bronzové, setkáváme se tentokrát na témže nalezišti (Cezavy u Blučiny) s nálezy patřícími pozdnímu údobí starší doby bronzové (únětická kultura). Co se zde na nalezišti přesně odehrálo, šlo-li o rituál a o rituál

Obr. 1. 1: Dva fragmenty dětských temenních kostí se zřetelnými ostře ohraničenými stopami opálení. Kost byla při ožehnutí zčásti chráněna plochým předmětem (střepem? kostí?) a byla odhozena do ohně již jako fragment. 2: Spirální fraktura těla dolní čelisti; mohla vzniknout pouze na čerstvé kosti s plným obsahem organických látek. První stolička je opálená a všechny tři zachované zuby jsou otlučené. 3: Ramenní kost dospělého jedince, jejíž dvě části byly nalezeny v různé hloubce výplně únětické jámy. Na distálním konci jsou stopy příčných řezů. 4: Detail příčných řezů na distálním konci ramenní kosti. — *Abb. 1.* 1: Zwei Fragmente der Kinderscheitelbeine mit evident scharf begrenzten Brandspuren. Der Knochen war bei Verbrennung teilweise durch einen flachen Gegenstand (eine Scherbe?, einen Knochen?) geschützt und wurde schon als Fragment ins Feuer geworfen. 2: Spiralknochenbruch des Unterkiefers; er konnte nur an einem frischen Knochen mit vollem Inhalt der organischen Stoffe entstehen. Der erste Backzahn ist abgebrannt und alle drei erhaltene Zähne sind abgeschlagen. 3: Der Schulterknochen eines Erwachsenen, dessen zwei Teile in verschiedener Tiefe der Únětice—Grubeausfüllung gefunden wurden. Auf dem Distalende befinden sich Querschnittspuren. 4: Detail der Querschnitte auf dem Distalende des Schulterknochens.

jakého druhu, to mohou objasnit jen další výzkumy. Zatím je možno říci, že i když převážná většina lidských pozůstatků starší doby bronzové pochází z pravidelně uspořádaných pohřebišť, kdy jde o nebožtíky pietně pohřbené, přece výjimečně známe z Moravy i z Čech mimořádné situace se skelety svědčícími pro hození nebožtíků do jam (viz M. Salaš v tomto čísle PA). Nálezy rozbitých lidských kostí spadající časově do starší doby bronzové však zatím známé nebyly a objevy na Cezavách jsou v tomto směru jedinečné. Zda jde o rituální souvislost se zmíněnými nálezy koster v jámách (starší doba bronzová), případně o souvislost s rituálem střední a mladší doby bronzové, bude předmětem dalšího výzkumu a studia.

V mezinárodní literatuře byla možnost kanibalismu v pravěku dramaticky diskutována, zvláště v posledních dvou desetiletích. Obě krajní možnosti, že totiž antropofagie byla v pravěku běžná (i v Evropě), nebo že vůbec neexistovala a je jen záměrným nebo nezáměrným dílem fantazie badatelů, našly své zastánce (Hogg 1973; Helmuth 1973; Arens 1979). Moravské nálezy a nálezy východní části Evropy zatím naznačují, že jde o jev komplexní, časově i geograficky rozsáhlý, vyžadující pečlivé a detailní analýzy na podkladě širokého srovnávacího studia.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Jahr 1985 wurden auf der bekannten Fundstelle Cezavy bei Blučina in einer Grube aus der älteren Bronzezeit menschliche Skelettüberreste gefunden, wenigstens von zwölf Individuen, vorwiegend von Kindern. Der anthropologische Komplex enthält fast 700 Bruchstücke mit Spuren gewaltiger Eingriffe und Brandspuren, selten erscheinen auf den Knochen auch kleine Schnitte. Eine eingehende Fundinterpretation ist von weiteren Entdeckungen aus den fortschreitenden Grabungen abhängig.

Übersetzt von E. Marková

Literatura

- Arens, W. 1979: The man Eating Myth. Oxford Univ. Press. New York.
Helmuth, H. 1973: Cannibalism in Palaeoanthropology and Ethnology, in: Man in Agression, ed. Ashley Montagu. Oxford Univ. Press. New York, 229—253.
Hogg, G. 1973: Cannibalism and Human Sacrifice. London. Pan Books Co.
Jelínek, J. 1950: Předběžná zpráva o anthropologických výsledcích výzkumů na Cezavách u Blučiny za rok 1950, ČMM XXXV, 1—16.
— 1957: Anthropophagy and funeral rite of the Bronze Age according to the finds from Moravia and neighbouring territories, Acta Musei Moraviae XLII, 85—134.
Salaš, M. 1987: Třetí rok výzkumu výšinného sídliště u Blučiny (okr. Brno-venkov), PV 1985, 27—28.
Tihelka, K. 1951: Záhadné pohřby lidu moravské veltické skupiny na Cezavách u Blučiny, Acta Musei Moraviae XXXVI, 129—152.

ZUHELNATĚLÉ DŘEVO Z OBJEKTU Č. 5 NA CEZAVÁCH U BLUČINY

VERKOHLTES HOLZ AUS DEM OBJEKT NR. 5 AUF CEZAVY BEI BLUČINA

Emanuel Opravil, AÚ ČSAV Opava

Zuhelnatělými zbytky dřeva ze starší doby bronzové z návrší Cezavy u Blučiny se zabýval již začátkem padesátých let V. Nečesaný, který tehdy zpracoval materiál z věteřovského sídliště (výzkum K. Tihelky, Nečesaný 1954). Ve své práci však neuvedl absolutní počty analyzovaných zlomků zuhelnatělého dřeva, ani frekvenci výskytu v odebraných vzorcích. Procentuální zastoupení zjištěných dřevin na věteřovském sídlišti uvádí následovně: dub (*Quercus sp.*) 50%, jilm vaz a jilm drsný (*Ulmus laevis*, *U. scabra*) 10%, olše lepkavá (*Alnus glutinosa*) 10%, líska obecná (*Corylus avellana*) 10%, hloh (*Crataegus sp.*) 10%, buk lesní (*Fagus silvatica*) 5%, javor tatarský (*Acer tataricum*) 3%, tis červený (*Taxus baccata*) 2%.

Objekty na Cezavách ze starší doby bronzové se nověji zabýval M. Salaš, který odebral pro paleobotanickou analýzu celkem 48 vzorků z ůnětického objektu č. 5, z nichž bylo určeno celkem 166 zlomků zuhelnatělého dřeva (uhlíků). Zjištěné dřeviny vhodně rozšiřují druhové spektrum V. Nečesaného pro starší dobu bronzovou; ekologické rozdíly v druhové skladbě obou souborů jsou minimální a navzájem se velmi dobře doplňují. K jeho nejzajímavějším zjištěním náleží javor tatarský — v našem materiálu se jej nepodařilo jednoznačně prokázat. Z 10 zlomků rodu javor v 6 případech nebylo možno vůbec determinovat druh, neboť šlo o zlomečky jen několik milimetrů velké. U zbývajících 4 zlomků se ve 2 případech podařilo determinovat babyku, u 2 zlomečků s 1–2 vrstevnými dřeňovými paprsky je sice možno předpokládat původ z javoru tatarského, avšak příliš malé rozměry uhlíků znemožňují jednoznačné rozlišení obou druhů. Obdobně u 5 drobných zlomků zařazených do tribu Pomoideae lze hledat původ ze dřeva hlohu. V materiálu z výzkumu M. Salaše však ani v jednom případě nebylo zjištěno dřevo jehličnanů, které u Nečesaného zastupuje tis. Nicméně se ale podařilo obohatit druhové spektrum dřevin ze starší doby bronzové na Cezavách o některé další druhy, které jen zvýrazňují charakter tehdy dominujících společenstev.

Rekonstrukční geobotanické mapování uvádí na Cezavách resp. v celé vrcholové části kopce Výhonu subxerofilní doubravy a na svazích dubohabrové háje vyjma jižní strany, kde byl vymapován ostrůvek šípákových doubrav; v údolní nivě při úpatí jsou lužní porosty (*Mikyška a kol. 1970*).

Dřeviny z Cezav (k. ú. Blučina) — objekt č. 5

Dřevina	zlomků	Celkový počet		
		%	vzorků	%
<i>Acer sp.</i> — javor	6	3,6	3	6,2
<i>Acer campestre</i> — javor babyka	4	2,4	2	4,2
<i>Carpinus betulus</i> — habr obecný	1	0,6	1	2,0
<i>Cornus sanguinea</i> — svída krvavá	8	4,9	2	4,2
<i>Corylus avellana</i> — líska obecná	6	3,6	3	6,2
<i>Euonymus sp.</i> — brslen	3	1,8	2	4,2
<i>Fagus silvatica</i> — buk lesní	8	4,9	3	6,2
<i>Ligustrum vulgare</i> — ptačí zob obecný	6	3,6	4	8,3
<i>Pomoideae</i> — jabloňovité	5	3,0	2	4,2
<i>Populus/Salix</i> — topol/vrba	7	4,2	5	10,4
<i>Prunus spinosa</i> — trnka obecná	5	3,0	2	4,2
<i>Quercus sp.</i> — dub	89	53,6	10	20,8
<i>cf. Quercus sp.</i> — dub?	1	0,6	1	2,0
<i>Tilia sp.</i> — lípa	2	1,2	1	2,0
<i>Ulmus carpinifolia</i> — jilm habrolistý	7	4,2	2	4,2
<i>Ulmus cf. laevis</i> — jilm vaz?	3	1,8	2	4,2
<i>Ulmus sp.</i> — jilm	1	0,6	1	2,0
Listnáč	4	2,4	2	4,2
Celkem zlomků a vzorků	166		48	

Ve zbytcích zuhelnatělého dřeva analyzovaného v objektu č. 5 absolutně převládá zuhelnatělé dřevo dubu — více než polovina zlomků; u zachovaných zlomků uhlíků nebylo možno jednoznačně určit druh dubu, obdobně je tomu i v materiálu zpracovaném Nečesaným (o. c.), kde rovněž připadá na dub celá polovina všech nalezených uhlíků. Znamená to ovšem, že dub byl v tehdejší krajině nejsnadněji dosažitelnou dřevinou a nesloužil jen k otopu, ale nepochybně i ke stavebním účelům (na konstrukce chat apod.). Jeho výskyt můžeme proto předpokládat nejen v údolní nivě, ale též na svazích a na temeni kopce. Průvodními stromovými druhy tamtéž byl jilm habrolistý, lípa, buk lesní a některé javory. Výskyt vazu lze lokalizovat do údolní nivy. Velmi zajímavým druhem stromového patra je na této jihomoravské lokalitě nepochybně buk lesní. Souvislé původní bučiny můžeme hledat nejbližší ve vzdálenosti 25 km na Drahanenské vrchovině. Buk má schopnost pronikat v příměsí velmi nízkou do stupně pahorkatin a jeho nálezy na Cezavách jsou toho důkazem již pro starší dobu bronzovou, což je zhruba první polovina subboreálu (*sensu Firbas*). Vystupoval tam jako mezofilní dřevina stromového patra na SZ svazích Výhonu. V závěru

atlantiku a na počátku subboreálu byl buk zřejmě již dosti stálým průvodcem mezofytních atlantických smíšených doubrav. Jeho výskyt u Blučiny v této době je proto chorologicky velmi významný.

Vrcholové partie a jižní úbočí Cezav a Výhonu zaujímalá teplomilná subxerofilní společenstva s bohatě vyvinutým patrem křovin. Lze je srovnávat s dochovanými zbytky subxerofilních doubrav. Hlavním druhem jejich stromového patra byl dub, z průvodních druhů bohatého keřového patra se podařilo zjistit babyku, ptačí zob, lísku, svídu krvavou, trnku obecnou, brslen a podle materiálu Nečesaného (o. c.) tam byl též hloh a javor tatarský. Ojedinelý výskyt habru v našich nálezech naznačuje, že byl ještě velmi málo zastoupen a spíše se vyskytoval v porostech mezofilnějšího charakteru. Relativně velké zastoupení zlomků zuhelnatělého dřeva xerofytních a vesměs velmi světlomilných dřevin dokazuje existenci volných ploch s nezapojetým stromovým patrem.

ZUSAMMENFASSUNG

Aus dem Objekt wurden für eine paläo-botanische Analyse 48 Proben genommen, in denen insgesamt 166 Bruchstücke verkohlten Holzes festgestellt wurden. Durch ihre Analyse bestätigen und erweitern die ermittelten Holzgewächse das Gattungsspektrum von V. Nečesaný (1954). Es überwiegt hier ganz das Eichenholz, dessen Vorkommen man auf dem Bergabhang und Berggipfel und in der Talflur voraussetzen kann. Eine interessante Art der Baumschicht ist die Buche. Ihre Funde auf den Cezavy sind ein Beweis dafür, daß schon in der älteren Bronzezeit (ungefähr das Ende von Atlantis und die erste Hälfte von Subboreal sensu Firbas) gelangte die Buche in Beimischung ganz tief in die Hügellandschaft und war dann ein ständiger Begleiter der mezophylen atlantischen Mischeichenwälder. Die Cezavy waren in der älteren Bronzezeit von einer thermophilen subxerophilen Gemeinschaft mit reich entwickelter Gebüschstufe bedeckt, von der wir den Feldahorn, die Rainweide, den Haselstrauch, den Hartriegel, den Schleibusch und den Spindelbaum identifizieren konnten, nach V. Nečesaný (1954) dann auch den Hagedorn und den Tatarahorn. Eine beträchtliche Vertretung der xerophylen und lichtliebenden Holzgewächsbruchstücke beweist die Existenz freier Flächen mit einer nicht eingeschalteten Baumstufe.

Übersetzt von H. Trávníčková

Literatura

Mikyška, R. a kol. 1970: Geobotanická mapa ČSSR 1 : 200 000. List Brno, Wien.

Nečesaný, V. 1954: Botanický rozbor věteřovsko-velatického hradiště na Cezavách u Blučiny, ČMM 39, 84—92.

MĚKKÝŠI Z ÚNĚTICKÉ JÁMY V BLUČINĚ

WEICHTIERE AUS DER ÚNĚTICER GRUBE IN BLUČINA

Ivo Flasar, M Teplice

Malakologický materiál z objektu 5 čítá 9 druhů měkkýšů, dodnes žijících běžně ve střední Evropě. Cizí, importované druhy zjištěny nebyly. Lastury velevrubů (*Unio*) byly získány přímo při výzkumu, ostatní druhy plavením.

Druhy můžeme rozdělit do dvou ekologických skupin:

a) druhy vodní a mokřadní: *Anisus leucostomus*, *Succinea oblonga*, *Unio pictorum*, *Unio crassus*, *Unio tumidus*; druh *Succinea elegans* může však žít i daleko od vody.

b) druhy otevřené krajiny: *Vallonia pulchella*, *Vallonia costata*, *Vitrea contracta* a *Euomphalia strigella*.

Podle materiálu drobných měkkýšů (*Gastropoda*) můžeme konstatovat, že lokalita Blučina-Cezavy byla zřejmě otevřenou krajinou, zarostlá bylinnou formací a nesouvisejícími lesy typu hájů, tedy křovinatého teplého charakteru. Patrně nedaleko byly potoky s mokřadními břehy. Měkkýši — velevrubi (rod *Unio*) byli zjištěni ve třech druzích, přičemž zastoupeny jsou jen mladší kusy. Opracování lastur velevrubů nebylo zjištěno.

Přehled měkkýšů z objektu 5/1985 na Cezavách u Blučiny:

GASTROPODA

Anisus leucostomus (MILLET)

Biotop: obývá stojaté vody. Periodické luční bažiny a příkopy, periodická ramena potoků. Přežívá i vyschnutí lokality.

Succinea oblonga (DRAPARNAUD)

Biotop: vlhká a řídce zarostlá stanoviště. Zaplavovaná území toků, vlhké louky, luhy, údolní olšiny, travnaté vlhké svahy a úpatí skal. Často daleko od vody.

Vallonia pulchella (O. F. MÜLLER)

Biotop: otevřená místa — bylinné formace: vlhké louky, mokřiny, pastviny, stepní stráně, teplé skály, sutě. Lesům se vyhýbá.

Vallonia costata (O. F. MÜLLER)

Biotop: vlhčí otevřená místa na vápenitém podkladě — sutě, kamenné zdi, travnatá kamenitá místa, xerothermní skály. Někdy v suchých, světlých lesích, vzácně na mokřích loukách.

Vitrea contracta (WESTERLUND)

Biotop: obývá obvykle sušší stanoviště — teplé, lesnaté, skalnaté stráně, lesní sutě, žije mezi kamením a sutí. Též v otevřené krajině na xerothermních místech (zde žije v zemi — terricolně).

Euomphalia strigella (DRAPARNAUD)

Biotop: význačný prvek lesostepi. Obývá xerothermní křoviště, stepní stráně, skalní stepi, xerothermní háje. V teplejších oblastech proniká i do světlých a suchých lesů.

BIVALVIA

Unio pictorum (LINNAEUS)

Biotop: obývá řeky, tůň, větší potoky, náhony a rybníky.

Unio tumidus (PHILIPSSON)

Biotop: obývá klidné vody nižších poloh. Řeky, jejich ramena, tůň.

Unio crassus (PHILIPSSON)

Biotop: obývá větší potoky a řeky s písčité bahnitým dnem.

ZUSAMMENFASSUNG

Nach den 9 vertretenen Weichtierarten (Wasser-, Naßgallenarten und die Arten einer offenen Landschaft) war die Lokalität Blučina-Cezavy eine offene Landschaft, bewächst mit Kräuterformation und unzusammenhängenden hainartigen Wäldern, unweit waren auch Bäche mit Naßgallenufern.

Übersetzt von H. Trávníčková

ŠTÍPANÁ INDUSTRIE Z ÚNĚTICKÉHO OBJEKTU NA CEZAVÁCH U BLUČINY

SPALTINDUSTRIE AUS DEM ÚNĚTICER OBJEKT AUF CEZAVY BEI BLUČINA

Antonín Přichystal, Přírodověd. fakulta MU Brno

Při výzkumu v r. 1985 bylo z objektu 5 získáno 11 štípaných artefaktů. Určené suroviny ukazuje následující tabulka:

Rohovce typu Krumlovský les I	6 ks
Rohovce typu Krumlovský les II	1 ks
Rohovce typu Krumlovský les (pro přepálení blíže neurčeno)	2 ks
Rohovec, blíže neurčen	1 ks
„Sluňák“, zlomek valounu	1 ks
Křídový spongilitový rohovec, zlomek valounku	1 ks

Dominující surovinou jsou rohovce typu Krumlovský les (8 ks) s převahou namodralé až nafialově šedé variety KL I. Z této suroviny je vyroben i nejlepší artefakt souboru — 8,6 cm dlouhá oboustranně retušovaná čepel. Pro materiál je charakteristické množství jehlic živočišných hub a dutinky vyplněné drobnými kříšťáky. Všechny suroviny bylo možno získat sběrem do vzdálenosti maximálně 15–20 km (ottnangské šterky na V okraji Krumlovského lesa, pleistocenní terasy v okolí Bratčic). U části z nich nelze vyloučit původ ještě bližší, neboť z JV strany kopce Výhon popisuje Čížek (1985) v nadloží badenských sedimentů a v podloží spraší šterky s výskytem rohovců s černým povrchem a křídových rohovců; pravděpodobná je i přítomnost „sluňáků“. Převaha rohovců typu Krumlovský les jako suroviny pro štípanou industrii odpovídá zjištěním i z dalších lokalit s únětickou kulturou, které měl autor možnost studovat: Zelené Hory u Vyškova (výzkumy Č. Stani) a Holubic II (výzkumy J. Pešky).

ZUSAMMENFASSUNG

Im Komplex der 11 steinernen Spaltartefakten dominieren Hornsteine des Typs Krumlovský les (8). Aus diesem Rohstoff wurde auch der beste Artefakt des Komplexes erzeugt — eine 8,6 cm lange, beidseitig retuschierte Klinge. Alle Rohstoffe konnten durch Sammeln in der Distanz bis zu 15–20 km gewinnen werden, bei einigen Stücken kann man sogar auch eine nähere Herkunft nicht ausschließen — aus der süd-östlichen Seite des Hügels Výhon.

Übersetzt von H. Trávníčková

Literatura

Čížek, P. 1985: Geologické poměry oblasti mezi Blučinou a Nosislaví. Ms. ÚÚG Brno.